НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК
присвячений вивченню української культури

Головний редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса Редакції: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10, тел. 10-24-05. Конто чекове ПКО ч. 5880. Рукописи для друку мусять бути написані на машині (або найвиразніше руков). Зміна адреси 30 гр. — Передплата в краю: на рік 12 зл. (можна ратами), на півроку 6.50 зл., на чверть року 3.50 зл. За границею з Европі 15 зл., поза Европою 3 доляри річно. Ціна примірника 1.25 зл., за границею 1.50 зл.

Рік II. ЛЬВІВ, ГРУДЕНЬ 1936 Р. Книжка 12 (20)

СУЧАСНА УКРАЇНА.

4. Київ.

Зовнішній вигляд Києва мало чим різниться від торішнього. „Европеїзація" міста, якщо можна так висловитись, бож Київ завжди був містом уповні европейським, іде швидким темпом уперед. Місто прикрашується багатьма новими будинками, переважно в стилі сучасного модерн. З нових їх споруд заслуговують на увагу передовсім будинки: вокзалу, що вже цілком викінчений, поштамту, що його величний фронтон уперше виходить цілком на Хрещатик. АТС (автоматичної телефонної станції) на вул. Короленка (кол. В. Володимирській) 8 побіч телеграфу, міжміської телефонної станції на вул. Леонтовича (кол. Гімназійній) 1, радіостанції на Арсенальній (кол. Московській) 35, радіотелеграфу на Чеховськім пров. 11, ЦЕС (центральної електростанції) на Андріївській 19, КРЕС (київської районної електростанції) на Рибальськім острові за Дніпром, ТЕЦ (теплоелектроцентралі) на вул. Жадановського (кол. Жилянській) 87, врешті Будинок Уряду, що його починають уже будувати на Софійській площі на місці кол. Михайлівського манастиря. Зо старих будинків одремонтовані та зреконструовані кол. Контрактовий Дім на Червоній (кол. Олександрівській), пл. 26, Критий Ринок на Басарабці та Дім Трестів на вул. Боровського (кол. Хрещатику) 8, що містять різні торговельно-промислові організації та установи. Але житлове будівництво, що торік досить сильно було розвинуте, — тепер майже припинилося й не кидається в очі, так само зрештою, як і будівництво нових фабрик і заводів. Колишня спроба збудувати в Києві новий завод для тресту „Станкобуд" скінчилася невдало: будівництво припинено, а робітників частково звільнено, частково ж перекинено на інші роботи.

Порівнюючи розвиваються міські засоби лучби. Останній їх винахід, це — тролейбуси (трамваї без рейок з подвійною повітряною мережею або інакше — автобуси з електричною трацією). Невеликі, новенькі, зелені, на зразок московських, курсують вони покищо по бульварі Шевченка (кол. Бібіковському), по тім його боці, де не

ходять трамваї, зв'язуючи центр міста з Шулявкою. Швидко та безшелесно їдячи по місті, тролейбуси, без сумніву, були б його прикрасою, коли б не те, що, зайнявши на свої „тори" правий бік бульв. Шевченка (рахуючи від Хрещатика) гальмують особовий та вантажний рух, що для нього відведена ця половина бульвару, лівий бо його бік призначений виключно для трамваїв і всякий інший рух там заборонений. Люде нарікають, бо, зважаючи на тихий хід тролейбусів, мусять бути дуже обережними при переході вулиць, інакше б дуже легко можна дістатись під віз, а кияни, одначе, звикли до того, що їх місто, хоч тепер і столиця, проте все одно, кажуть, мало змінилося. Помагають тут трохи встановлені владою „переходи" на вулицях (що, як і трамвайні „зупинки", всі українізовані), але кияни ще й до них не звикли й раз-по-раз можна бачити по місті сцени примусового стягання незвичайно енергійною РСМ (робітничо-селянською міліцією) з киян 1 карбованця штрафу за перехід вулиці в недозволеній місці. Взагалі, на думку більшости киян, що з ними довелося мені балакати, існування тролейбусів у Києві мало чим оправдане, більш бо корисним було б збільшити кількість трамваїв чи навіть і автобусів, що ходять по місті зо „змінним щастям", — ніж уводити нові засоби лучін, що й до того ще перешкоджають тільки іншому вуличному рухові.

Коли мова про міліцію, то слід зазначити, що поводиться вона на загал із громадянами УСРР обережно та чемно. Салютує, коли когось затримує, з обов'язковим звертанням рег „ви", не зважаючи на те, чи має до діла з дорослою людиною чи дитиною, з елегантно одягнутим чужинцем чи бідним, обдертим робітником. Зате про українізацію представників державної влади УСРР можна тепер тільки ще мріяти. Коли я йшов одного разу вулицею Короленка, то чув, як міліціонер, стоячи біля брами одної з садиб, казав до її дверника, що чомусь досить гостро йому відповідав: „Коли ви мені відповідатимете в такім тоні, то я відведу вас у район (міліції)". Не було б у тім нічого дивного, коли б не те, що як міліціонер, так і дверник провадили розмову по-російськи, дарма, що останній виглядав, між іншим, на „щирого" українця.

Взагалі, не зважаючи на зовнішню українізацію — вивіски на крамницях, написів на вулицях, осідку в Києві ВУАН та цілого ряду українських театрів і наукових установ, — української мови на місті й далі не чути. Тільки на принагідних зборах чи мітингах, де виступають із промовами вожді УСРР, можна почути поганеньку та дуже немилозвучну, хоч і зрозумілу для слухачів, українську мову, що нею силкуються вони говорити (властиво, це є мішана українсько-російська говірка).

Прохожі в Києві виглядають більш культурно, ніж напр. у Москві. Це можна приписати самій вже українській вдачі, що любить чистоту й порядок. Коли торік я майже не бачив тут фетрових капелюхів (безсумнівна ознака інтелігенції), то тепер вони вже потроху з'являються й не тільки в чужинців. Однак простий спортовий одяг усе ще переважає. Різкий отже контраст із цивільним людом творять

тепер військові, що одержали торік нові уніформи й відзнаки. Зникла колишня буденна сірість військового одягу, що дала місце різнобарвній мережі мало не всіх кольорів райдуги. Нинішній одяг РСЧА мало тепер різниться від однострою колишньої царської армії та флоти. Поодинокі барви військового одягу залежать від роду зброї. Так, піхота, кінота й гармата мають барви: захисну (френч), синю (шаравари) та сіру (пальто); так само технічні війська; панцерні сили мають барву стальову; авіяція — синю; флота — синю й чорну; війська ГУДБ (Головного Управління Державної Безпеки кол. ОДПУ) та ВіКО (внутрішньої й кордонної охорони)—синю й сіру; й тільки р.-с. міліція залишилась при своїй давній сірій барві.Появились нові золоті та срібні відзнаки на комірах осіб командного складу РСЧА, що навбач мало різняться від колишніх російських „офіцерських погон". Зо старого однострою РСЧА епохи громадянської війни та воєнного комунізму залишились тільки давні барви петлиць на комірах та червона зоря на шапках.

Нове явище на вулицях Києва, в порівнянні з минулим роком, це — вірмени-ремесники, що, стоячи зо своїм крамом по рогах вулиць, займаються чищенням взуття прохожих і продажом зв'язаного з цим різного приладдя.

Щодня натомість можна завважити в центрі міста — вранці і ввечері, в годинах випуску газет — величезні „хвости" киян, що, стоячи в чергах перед газетними кіосками, набувають свіжі часописи, не тільки київські, але й московські. Це має свідчити про нову культуру київського населення, що без часописів тепер уже обійтись не може. І дійсно! Газети розкуповуються в одну мить і придбати газету „в більній продажі", це — річ абсолютно неможлива.

Скрізь по цілому місті можна помітити величезну кількість різних бібліотек, музеїв, архівів, театрів, шкіл та інших наукових і культурно-освітніх інституцій, що перенесені тут мало не з цілої України. Вартість цих придбаних Києвом культурних багатств дійсно велика, й ціни їм не має... Але що ж із того, коли вже в проміні найближчих 20—30 верстов пола Києвом люди живуть, як і давніш, бідно й примітивно, без жодних ознак цієї культури, що про неї на ввесь світ голосить столиця УСРР, — культури не всім отже доступної.

З адміністративних придбань Києва слід згадати про два нові його райони. Досі Київ ув області державного управління ділився на 4 райони: Ленінський (Печерський), Петрівський (Подільський), Сталінський (Демієвський) та Жовтневий кол. Раковський (Лук'янівський). Тепер утворено ще Куренівський та Дарницький райони з відповідними Райрадами на чолі

На Шулявці на території кол. Політехніки тепер цивільний аеропорт, недавно збудований; звідти стартують літаки цивільної повітряної флоти до всіх більших міст України та СССР. Військовий аеропорт міститься за Чоколівкою біля ст. Пост Волинський. — трамвай туди не йде, а сполучення з Києвом удержується окремою заліз-

пічою лінією, що веде з Поста Волинського до т. зв. авіо-містечка в Чоколівці.

На Подолі поширюється торговий порт на Дніпрі, куди трамвай також не йде (хоч до війни ходив туди трамвай ч. 13), мабуть, тому, що поблизу, біля Рибальського острова, міститься військовий порт де розташована т. зв. Дніпрівська військова флотилія.

У зв'язку з дальшою розбудовою залізничого вузла, Київ, окрім існуючих уже вантажних станцій Київ II Либідь та Київ III Подол. здобув іще й велику сортувальну станцію, що її саме створено на вузловій станції Пост Волинський. Далі проектується збудувати ще дві залізничі лінії приміського значення: на південь до Кагарлика та на північ до Чорнобиля.

На черзі — справа побудови в Києві метрополітена, на зразок спорудженого в Москві, що має скоротити та полегшити зв'язок між найважливішими пунктами міста. Створено вже управління будівництва метро в Києві, що міститься на Солом'янці, на Новій вул. 3, та складено проекта спорудження тонелів, що будуть збудовані з залізо-бетону й чавунних тюбінгів. В першу чергу збудують тонелі між Басарабкою й мостом Євги Бош (кол. Миколаївським), між майданом III Інтернаціоналу (кол. Царським) і річковим вокзалом на Подолі та між залізничим вокзалом і Дніпрівським портом.

Врешті остання іновація в ділянці приміського сполучення, це — мотофлота на Дніпрі, моторові катерки, що аналогічно іншим загобам міської лучки, зв'язують із собою в багатьох місцях по лінії Дніпра його правий та лівий береги.

Саме нещодавно Київ офіціяльно проголошено кліматичною станцією й курортом всесоюзного значення. Мотивами до цього урядового акту послужили: сприятливий збіг у Києві природніх умов — м'яке підсоння, що його визнано за вогке (морське), величезні масиви соснового лісу, що оточують Київ, врешті значна кількість дачних селищ із різними санаторіями — Пуща-Водиця, Святошине, Дарниця, Межигір'я, а навіть особливо вдала й здавна відома кліматична станція — Боярка.

Результатів п'ятирічки в Києві, поза кількома військовими й технічними заводами та фабриками, майже не можна завважити. Працюють переважно старі фабрики й заводи, частково поширені, частково ж зрекоструовані.

Важка промисловість ув Україні концентрується виключно в Донецькім басейні, в околицях Харкова й Одеси та в Дніпрівськім районі, де поза створеними довкола Дніпрогесу великими металургійними комбінатами, основно відбудовано й розбудовано металургію в Дніпропетрівськім, Кривім Розі й Никополі. В Києві ж тепер нові заводи не будуються.

В економічній політиці радянського уряду щодо Києва помітний намір утворити з нього потужний центр середнього машинобудування й легкої промисловости. В Києві будуються отже машини для сільського

господарства України, для шляхового будівництва, для залізничого зв'язку й т. і.

З нових фабрик і заводів слід одмітити: автозавод на Куренівці, суднозавод ім. Сталіна на Подолі, авіозавод на Шулявці, радіозавод там же, паровозо- й вагоно-будівні заводи в Дарниці, телезавод на Подолі, фотозавод на Липках, кінофабрику на Шулявці, консервний завод ім. Мікояна на Сирці, бекону фабрику в Дарниці.

Зо старих заводів три підвесено на рівень передової техніки України. Це — машинобудівний завод „Більшовик" (кол. Гретер і Криванек), машинобудівний завод „Ленкузня" (кол. Південно-Російський завод) і кабельний завод ім. Красіна. Коли до цього додати ще машинобудівний завод ім. Артема (кол. Дніпрівський завод), машинобудівний завод ім. Томського (кол. „Юртам") та Червонопрапорний завод ім. Чубаря, створений із колишнього арсеналу, — то слід визнати, що Київ репрезентує тепер мало не всі галузі середнього машинобудівництва та технічної ділянки легкої промисловості.

З київських заводів я оглядав завод „Більшовик", що, без сумніву, найкращий зо всіх, інакше бо не показували б його чужинцям. Технічне встаткування заводу вражає глядача своєю колосальністю й розмахом споруд, — проте, коли я там був, мало бачив робітників, не всі машини були в русі, деякі цехи були зачинені, робота йшла в більшості мляво, нові, як і старі, підприємства дають великий відсоток браку, — причина, як мене поінформовано, — відсутність потрібної кількості ІТР (інженерно-технічних робітників) та кваліфікованої робочої сили.

Завод „Більшовик", — єдиний на всю Україну, — постачає їй, між іншим, трамвайні вагони. Це власне ті трамваї, що вже через місяць після їх виходу з цехів заводу, виглядають, як старі, ніби вже десятки років перед тим працювали. Ніхто не дбає за якість продукції, бо всіх женуть скажені темпи кількості „соціялістичного будівництва".

В механічному цеху заводу я, враз із своїм провідником із „Інтуриста", підійшов до одного з „токарів по металу", що там працювали. — „А це — стахановець!" — промовив провідник. Я поглянув на цього „Uebermensch-a", бо такими завжди рисувалися в моїй уяві стахановці — ці справжні діти „соціялістичного будівництва", — й мене огорнуло спершу розчарування, а потім тихий сум. Сумом віяло й від обличчя стахановця, — сумом і звіриною втомою. Людина ця, що оце виконувала та перевиконувала всі можливі норми заводського виробництва, мала, мабуть, одне велике — жагуче прагнення — відпочинку. Сірі очі однаково дивилися і на верстат, і на мене, — їх уже не цікавив „чужинець", — їм було вже все однакове. Руки механічно виконували якийсь складний маневр на верстаті, — швидко, швидко... Від цілої, згорбленої над верстатом, фігури молодого робітника віяло... старістю. Мене покинула охота з ним говорити. Що ж він міг сказати мені нового? Кому потрібне це „перевиконування норм на 100—200—300%%" і... величезні браки? Чи на те, щоб окра-

сити невеселі будні радянських громадян, щоб дати їм нову ідею, нові емоції, в повені яких можна б хоч раз забути сіру, сумну дійсність СССР?! Мабуть, що так! Доказами того — ідеї „НЕП'у", ударництва, п'ятирічки й... стахановського руху — випрощування кадрів, що, зробивши своє й доживши до певного віку, дадуть місце новим ідеям і гаслам, — а все для підтримання життєвої сили пролетаріяту — володаря. І так — у безконечність.

„Токаря по металу" з київського „Більшовика" не цікавили вже жодні темпи. Раз-по-раз можна почути голоси, що стахановський рух, скерований на збільшення продукції, незвичайно виснажує організми своїх жертв. Людина, яка за 7 годин праці зробить те, що в інших обставинах зробила б за 20 годин, не може бути здоровою. А коли це триває з року на рік та ще й при безлічі різного іншого навантаження— партійного, комсомольського, громадського — не буде дивним факт, що робітники в СССР мають незчапі в Європі щорічні відпустки до місяця-півтора й більш, та що всі лікарні, санаторії й будинки відпочинку завжди вщерть переповнені, а їх кількість, це на 99% — робітники від варстату.

При заводі „Більшовик" існує клуб — т. зв. Двірець Культури — центр усебічного виховання робітників із різними гуртками художньої самодіяльности, їдальнею та кооперативом. Урядження „двірця" повітне, чистота й порядок бездоганні, — розраховані на відвідини чужинців. (Далі буде).

Київ. Іван Зіньківський.

ДО НАШИХ ЧИТАЧІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ.

Передплачуйте „Нашу Культуру" на 1937-ий рік.

Цією 12 (20) книжкою закінчуємо другий рік своєї тяжкої праці. Як показує далі поданий зміст „Нашої Культури" за 1936-й рік, ми об'єднали коло свого органу поважне число наших учених й дали громадянству 848 сторінок головно наукових праць. Переживаємо скрутні часи, коли наші офіційні наукові товариства позбавлені нормальної видавничої спроможности, й коли мусить виступити приватна науково-видавнича ініціятива самого громадянства. Що було в наших силах, те ми зробили за 1936-й рік, даючи спроможність кільком десяткам наших учених друкувати свої праці на користь українській культурі. Те саме будемо робити й наступного 1937-го року.

Розпочинаючи третій рік своєї діяльности, звертаємось із гарячим закликом до цілого Українського Громадянства морально й матеріяльно підтримати нашу наукову ініціятиву, а тим самим дати можливість існувати нашому органові — на користь української культури. Закликаємо Громадянство масово передплачувати наш науковий орган, а така передплата дасть нам можливість збільшити його розміри й притягнути до праці ще більше число наукових працьовників.

Чекаємо Вашої допомоги! Редакція.

ЗУСТРІЧ ОЛЬГИ КОСАЧЕВОЇ З МЕЛИТОНОМ БУЧИНСЬКИМ 1872 Р.

До історії єднання Великої України з Галичиною.

(Докінчення).

Нераз й особисто згадувала авторові цих рядків Ольга Косачева про „посилку“ Бучинського, що була дарунком від людини, яка її шанувала й любила. Згадувала вона про неї також перед д-р. Іваном Зілинським, що писав до мене ще дня 28. III. 1925 року про свою гостину в домі Олени Пчілки (Ольги Косачевої) оці цікаві вістки:

„В часі літніх ферій 1911 року відбув я наукову подорож по Україні для студіювання тамошніх народніх говорів. Перші дні липня прожив я в Києві, збираючи в редакціях „Ради“, „Літературно-Наукового Вісника“ та в місцевих визначніших громадян потрібні інформації, адреси й поручаючі листи до свідомих українців на цілій території України, щоб вони допомогли мені в праці по селах.

Між иншими відвідав я з моєю покійною дружиною Лідією, дочкою бл. п. Мелитона Бучинського, та з її братом Романом, що приїхали разом зо мною оглянути Київ, також відому письменницю Олену Пчілку. Вона редагувала тоді „Рідний Край“ і знала, як мене поінформовано, добре народню мову Волині та Гадяцького повіту Полтавської губернії. Косачі жили тоді при вулиці Маріїно-Благовіщенській ч. 101, де містилася також редакція „Рідного Краю“.

Олена Пчілка зробила на нас сильне враження своїм зверхнім виглядом, а ще більше своєю надзвичайною інтелігенцією. Перед нами стояла дуже поважна жінка в силі віку, повна життя та енергії. Дуже симпатичне обличчя, без найменшої зморшки, чорні палкі очі, та чорне, наче в ворона, волосся свідчили про її колишню вроду. Ніхто не сказав би, що вона саме тоді почала шістдесят-третій рік життя (ур. 17. VII. 1849 р.).

Привітала нас дуже сердечно, а коли довідалася, що моя дружина дочка покійного вже тоді Мелитона Бучинського, ще більше зраділа, що може гостити в своїй хаті доню колишнього свого щирого приятеля. Вона пильно приглядалась до моєї дружини, старалась віднайти в її обличчі подібність до батька та з видимим зворушенням згадувала про свою знайомість з Мел. Бучинським.

— Ось я вам покажу дуже гарний дарунок від вашого покійного батька, — сказала вона, й повела нас в одну з кімнат, де на стіні, на почесному місці, побачили ми невеличкий килим, уложений із цілої колекції гарних зразків вишивок у гармонійну мистецьку цілість. У самій середині килима були вишиті ось які слова:

Там, де Карпат сині гори, —
Там зібрані тії взори;
Де зелена Буковина, —
Шила руська їх дівчина.

— Оцей килим в'яжеться з дуже гарними споминами про вашого батька, і я зберігаю його, як дорогу пам'ятку — говорила вона.

Опісля говорили ми ще довго на різні теми. Олена Пчілка розпитувала докладно мою дружину про її батька, про причину його смерти, дуже живо цікавилася всім, що тоді ділося в Галичині, та оповідала нам про життя українців у Києві.

Мене займала найбільш правильна, чиста мова Олени Пчілки та її гарна вимова. Я ловив ухом кожний її звук, бо побіч студіювання народніх говорів поклав я собі за ціль прослідити також фонетичні різниці між пересічним виговором літературної мови наддніпрянців і галичан.

На жаль, не багато українців говорило тоді в Києві справді чистою й правильною українською мовою. Особливо значна частина молодшого покоління, що не мала нагоди, чи охоти вивчити основно українську мову від самого джерела — від простого люду, під впливом російської школи говорила дуже попсованою українською мовою. Як казала Олена Пчілка, можна було почути в українському клубі такі неможливі форми, як: кінь-кіня, віс-віса, потік-потіку, гомін-гоміна і т. п. На мою

прохання давала мені Олена Пчілка дуже радо інформації про народню мову в Полтавщині в Гадяцькому повіті, що вона вивчилася її ще дитиною в домі своїх батьків від служниць-кріпачок і двірських дітей. Окрім цього подала мені багато цінних уваг про мову волинського Полісся, де вона сама зібрала чимало етнографічного матеріялу, головно по селах Новгород-волинського та Ковельського повіту.

Дуже жалкувала вона, що ми не мали нагоди познайомитися з її дочкою Ларисою (Лесею Українкою), яка перебувала тоді в санаторії на Кавказі. Зате радила мені відвідати її молодшу дочку Ольгу, замужню Кривенюкову, в селі Кам'янці Лоцманській під Катеринославом, що може помогти мені в моїй роботі.

В хаті Олени Пчілки познайомились ми тоді з дружиною пок. Мих. Драгоманова, дуже симпатичною й поважною жінкою.

При прощанні обдарувала нас Олена Пчілка своїми найновішими творами. Моїй дружині подарувала свої „Оповідання" (Київ, 1907) з дописею: „Пані Лідії Зілинській, доні вечної пам'яті Мелитона Бучинського. Київ 1911 р.", а коли довідалася, що її кличуть „Ліля", і що так звав її батько, дала їй ще другий примірник тих самих оповідань з такою присвятою: „Пані Лілі Зілинській, милій доні високоповажаного Тата. Від Олени Пчілки 1911 р."

Мені дарувала свої „Украинскія колядки" (текст волинський), відбитку з „Київської Старини" 1903 р. з дописею: Докторові І. Зілинському, молодому фільологові від старої письменниці Олени Пчілки. Київ 1911 р.

На прощання просила нас, щоб ми її ще раз відвідали, та, на жаль, вже було ніколи, бо моя дружина поїхала ще з братом на Шевченкову могилу, і вернулась до Галичини, а я вибрався з Києва в дорогу на Чернігівщину, а опісля в Полтавщину й Катеринославщину, і не вертався вже через Київ. При кінці липня 1911 року прибув я в Катеринослав і звідти вибрався ділки в Кам'янку Лоцманську, що віддалена 6—7 верстов на південь від Катеринослава над Дніпром коло Кодацького порогу, щоб відвідати Ольгу Петрівну Кривенюкову, дочку Олени Пчілки, лікарку, що з своїм сином Михаїлом жила на селі, щоб він учився змалку народньої мови. Взагалі сім'я Косачів належала тоді до тих рідких українських родин, що вдома й прилюдно говорили по-українськи. Кількома літами раніш як хто запитався, в яких домах говорять виключно по-українськи, відповідали: „А, багацько є таких фамілій, от: Лисенки, Старицькі, Стешенки, Черняхівські, Косачі, Чикаленки, Яновські, Науменки, далі: Лисенки, Старицькі, Стешенки, Черняхівські, Косачі, Чикаленки, Яновські, Науменки і т. п. з вічним повторюванням. В р. 1911 було вже до кращого, але все ж таки вживання виключно української мови, хоч би тільки в вузькому родинному колі, належало до рідких винятків".

На листі Косачевої до Бучинського, що в ньому вона дякувала за посилку, листування обох не покінчилося. У мене в руках чорновик відповіді Бучинського з р. 1877, але він такий почерканий, що годі в ньому розібратись. Все ж таки хочу подати короткий зміст.

Бучинський дякував за портрета й за А л ь б о м а, що „трохи згодом вгеціло дійшов до моїх рук", і який дуже громаді подобався. Громада доручила йому написати рецензію до „Правди". На команданта в справах друкарських у Львові поручив д-ра Вол. Ганкевича.[1] В справах наглих будуть його виручати Леонид Заклинський і Вол. Березовський, обидва станиславівці. „Для справ менш наглячих сам себе рекомендую, бо раз волі в мене тепер трохи більш, а друге, частенько навідуюсь до Львова й за це вимагаю собі листування з Вами, а для Ганкевича не менш не більш, як Вас упросити в добру годину, нараїти му жінку, добру, розумну, а то не оженити нам його по цей бік кордону, не з перебору, а просто, що не (мало в нас) шляхтянок із пустенькою

[1] Д-р Вол. Г а н к е в и ч, адвокат у Бучачі, умер на тиф з поч. 1881. року.

головкою, аж образу Божого жаль — жаль чоловіка втопити. А чоловік він у нас з найдіяльніших, за рік стане адвокатом, за два роки, коли дійде лит (30), депутатом добрим. Коли б мені не боятись, що впаду в стиль анонсів, я б додав, що мужчина він з себе хороший, чорнявий трошки...". Альбом оправив Бучинський на взір альбома з фотографіями. З літературних новин замітно те, що „Просвіта" все ще друкує без системи", що друкарня Шевченка в літі перестояла тяжку кризу серед загального обанкручення фірм львівських, — через те ніколи було Товариству... ступити до видавництва на власну руку". „Розуміється, вслід за злиттям всієї молодіжи в хлопоманську, діждалися наші старі роздвоєння на монополі (єрархи. фундації) й малькотентів... а так само починають серед народовців формуватись... покірні й непокірні...". З нових публікацій відмічував Бучинський в листі Огоновського „Слово о полку Ігореві", другий том творів Корнила Устияновича, що в ньому міститься „Олег". „Автор дуже занедбав себе й мало розвинений, влучив на драму мрачно історичну". Більше похвали заслугує Федьковича „Довбуш". Бучинського цікавлять взори з під Ряшева Вол. Навроцького, „де враз з ними остро маркуєсь етнографічна границя від Мазурів". Придалось би порівняння хоч би в короткому резюме взорів українських і юго-слов'янських. Про себе писав Бучинський: „Я не жонатий, ось поставив хату, загородив олеандрами та ясмином, та нема нікого", зайшов до кімнати „сверщик" та вдивляється в мене до опівночі".[2]

Оце подав я коротко уривки з довгого листа Бучинського. Відповіді на нього не було. Востаннє писала Ольга Косачева дня 2. XII. 1877 року до Бучинського в приватній та в добавку в чужій справі:

„Дуже рада, що трапилась оказія, задля якої мені можна знов зняти річ, — писати до Вас. А то саме через те, що першою порою не зібралась одповідати Вам, потім уже якось ніяково було засилати одповідь, дуже бо задавнилась. — Отож хоть лайте, хоть сердьтесь, а я вже більш нічого не можу сказати, — каюсь та й годі! Діло, задля якого пишу до Вас, ось яке (в скороченні). Пані С у х о з а н е т з роду Т у р к е в и ч і в має дістати в Галичині спадщину. Через тутешніх адвокатів годі справу поладнати, тому просить я. Сухозанет, щоб я передала її Вам, обіцюючи вісім відсотків від цілого капіталу, який добудете. У Львові живе її брат Володислав Туркевич, якому адресу Вашу послано". Думаю, що „перервавши пишу", а скоро напишу Вам ще раз і там розкажу про дещо інше, а тепер дуже поспішаюся. Бувайте здоровенькі Ваша прихильна Олена Косачка".

На цього листа відповів Бучинський дня 25. XII. 1877 року, що він, як „кандидат адвокатський" не має досі власної фірми, бо мусить відбути семилітню практику. Тому веде справи під фірмою свого шефа д-ра Кароля Квятковського. Оскільки спадщина признана вже судом, то само зреалізування її, очевидно, не багато вимагало б заходу й коштів. Потрібна тільки повновласть.

Здається мені, що характеристика зв'язків і листування Ольги

[2] Бучинський одружився дня 30. V. 1882 р. із Софією Громадківною. Як високо цінувано Бучинського, як громадянина, видно з листа М. Подолинського. Він бажав Бучинському, щоб жив „наконець для свого народу, перед котрим лиш немногі так вислужились, як Ти" („Галичина й Україна" ст. 504).

Косачевої з Бучинським вийшла вірно, хоч може ще бракне неодна подробиця з причини недостачі листів Мелитона. За ними звертався я в 1929 році до Ольги Косачевої, користуючись ввічливістю гром. Ольги Богумиловної Савченкової, та дістав відповідь, що вони між паперами архіву Драгоманова в Софії.[3] Можлива річ, що вони додадуть іще більш цікавих моментів, що в'язали двох щирих приятелів, трудящих громадян, українську письменницю й незрівняного кореспондента Драгоманова.

Зв'язки ці були живі, хоча в своїй автобіографії, писаній на склоні життя в осені 1929 року, згадала про них Ольга Косачева не так барвно, як у свойому оповіданні „Товаришки", а декуди знати в ній помилки. Тому й спинюся хвилинку над життєписними спогадами Олени Пчілки.

„Взагалі ще тоді (перед 1872 р.), писала вона, в нашому колі знайомостей і київських, і волинських не було помітно розвитку національного настрою. Щодо мене, то справами галицько-українськими я зацікавилась після першого мого побачення з галичанами, коли я вперше виїздила за кордон. Було це в р. 1872. Їздила я виключно для того, щоб розважити сім'ю Драгоманових, цебто брата Михайла. У них тоді померла маленька дочка Оля. Казали, що була вона надзвичайно гарна на вроду. Я не жалкувала, що приїхала до них у Флоренцію. У них була тоді одна дочка Ліда. Мій приїзд дійсно приніс велику розвагу і для Михайла, і для його дружини. Оджилися наші колишні спомини, немов би знов перенісся Михайло в Україну. З Флоренції ми з братом у двох їздили до Риму. Там був тоді з наших країв Веселовський і Прахов. Брат тоді в Римі збирав матеріяли для своїх наукових робіт по бібліотеках. З Риму пам'ятаю мандрівку до Помпеїв з братом і братовою. Пізно в осени я поїхала до дому до дітей і мами. На від'їзді Михайло дав мені листи до галичан, що знаходились тоді в Відні (т. зв. січовиків і інш.). Зустріч із галичанами здавалась мені зовсім інакшою, аніж я собі уявляла, значно інтереснішою, до тієї пори ніякого виразного враження про них я не мала, бо не зустрічалась із ними, як що не лічити побіжних зустрічів у Києві з Терлецьким і іншими, коли вони приїздили в справі переговорів із „Правдою". Тепер особливо я познайомилась щиро з Мелитоном Бучинським. Дуже милою пам'яткою зостався мені ввесь вік його подарунок — зразки вишивок буковинських, що зараз ось висять у мене на стіні. Бачилась з Окуневським, Гриневичем, Білинським. Бучинський і його приятелі — це були перші знані мені активні українці-галичани. Під той час приїздив до Відня дехто з галицького жіноцтва: пригадую Софію Окуневську. Вона була в Відні недовго, але справила на мене враження високо-інтелігентної, захопленої вищими інтересами жінки. Я побачила, що й поміж жіноцтвом галицьким є течія національних настроїв. Через ту зустріч, хоч і дуже коротку, почалась і моя знайомість з іншим жіноцтвом галицьким, бо тоді часто згадувано між нами Кобринську-Озаркевич, хоч познайомилася в особистій зустрічі з нею пізніш. Коли я вернулася додому і приїздила до Києва вже після повороту Михайлового в р. 1873 з закордону, я побачила велике захоплення його Галичиною й галичанами. Павло Гнатович Житецький пропонував назвати брата „Михайло Петрович Галицький", до такої міри він був перейнятий інтересами до Галичини. Він привіз із собою дуже багато всяких фотографій галицьких типів, краєвид'в, стародавніх церков і інших будівель. Розмови його були повні про галицьких людей і галицькі справи тих молодих тоді галичан, Франка й Павлика, що він з ними зазнайомився при тій зустрічі".[4]

Можлива річ, що Ольга Косачева бачилась з Остапом Терлецьким восени 1872 р. в Відні, бо саме тоді переїхав він сюди зо Львова,

---

[3] Цей архів мав набути Укр. Наук. Інститут у Варшаві на власність.

[4] Олена Пчілка (О. Косач), „Оповідання з автобіографією, до друку виготував Т. Черкавський (вид. „Рух"), Харків 1930 р. стр. 23.

одначе в Києві могла вона зустрінутись із ним тільки між 14 серпня та 3. вересня 1874 року, коли там відбувався археологічний зїзд, а Терлецький брав у ньому участь.[5] В справі відновлення „Правди" їздили в місяці січні 1872 р. до Києва купець-меценат Мих. Димет і маляр та поет Корнило Устиянович, а вони, по словах Житецького, „дуже показались нам одрізні від тії галицької калічі (русофілів), котора наїжжа до нас".[6] В липні 1872 року поїхав до Києва Вол. Ганкевич із Львова „в справах адвокатських і з деякими інформаціями". „Дуже я цікавий, писав Бучинський Драгоманову, як покажеся він киянам"?[7] З Ганкевичем Ольга Косачева не могла познайомитись, бо інакше не описував би його Бучинський у листі, що „мужчина він з себе хороший, чорнявий трошки!" В часі побуту Ганкевича в Києві Ольга Косачева перебувала на Волині, звідки збралась в дорогу з чоловіком, і вже дня 20. VII. 1872 р. бачилася з Мих. Подолинським у Відні.

Не могла тоді бачитись Косачева ані з Окуневським (Ярославом), ані з Гриневичем (має бути: Іваном Гриневецьким), ані з Білинським Денисом, бо всі вони були ще тоді учнями гімназії. Окуневський (уродився дня 15. III. 1860 р., умер 24. жовтня 1929 р.),[8] мав у 1872 р 13-ий рік. Не багато старший був Білинський, а найменше літ зпоміж них мав Гриневецький (ур. 1862, умер 29. VI. 1929 року). Він провадив недовгий час український театр в Галичині і через то кликано його в домі Вол. Шухевича в р. 1891 р. в часі гостини О. Косачевої й Лесі Українки „пан директор". Всі три добилися ступеня доктора медицини, й всі три листувалися з Мих. Драгомановим.[9]

Не могла Косачева бачитися в р. 1872 із Софією Окуневською, пізн. Морачевською, першою галичанкою, що в р. 1885 склала іспита зрілости в акад. гімназії у Львові й здобула опісля, як перша жінка в Австрії, в Цюріху 29. IV. 1896 р. ступінь доктора медицини, бо вона народилася в Довжанці дня 29. IV. 1865 р., отже в р. 1872 мала 7. років життя.[10] Все то були знайомості О. Косачевої з пізніших літ.

Не міг також Драгоманів оповідати в р. 1873 про Франка й Павлика, бо познайомився з ними в три роки пізніш.

Все ж таки побут Ольги Косачевої в р. 1872 у Відні, знайомість із Мел. Бучинським, Мих. Подолинським і Остапом Терлецьким викликали в її души симпатії для Галичини й того духового життя, що в ній розвивалося. Зв'язала вона з ним свою творчість, коли слала до львів-

---

[5] Див. про це мою статтю: Остап Терлецький про Археологічний З'їзд у Києві. „Україна". Київ, 1927 кн. 5. стр. 37—49.

[6] Переписка Мих. Драгоманова з Мел. Бучинським, стр. 109 і 128. Галичина й Україна стр. 169. (лист Рудченка до Бучинського з дня 27. III. 1872 р.).

[7] Переписка Мих. Драгоманова з Мел. Бучинським, стр. 147.

[8] Дати подав мені ласкаво брат покійного др. Теофіль Окуневський.

[9] Яр. Окуневський кореспондував із М. Драгомановим в рр. 1879—83. („Галичина й Україна" ч. 291—296), Денис Білинський в р. 1876. (Також стр. 310). Листи Ів. Гриневецького до Драгоманова видам пізніше.

[10] С. Окуневська виступила у „Першому Вінку" під ім'ям Єрина з статтею „Родинна неволя жінок в піснях і обрядах весільних" й образок з життя „Пісок, пісок".

ської „Зорі" поезії й повісті (в рр. 1883—9): „Хочу я згадати, — писала О. Косачева в своїй автобіографії, — що стала я постійним співробітником „Зорі", дякуючи ретельним заходам редакторів, що один по одному писали до мене листи, заохочуючи до писання. І можна сказати, що дякуючи їхнім таким листам, я стала письменницею... З подякою згадую це, бо, може коли б не такі запосядливі запрошування, то я б і не зібралася була писати".[11]

Та може не стільки ваги в її зв'язках з редакцією „Зорі", скільки в її взаєминах з галицьким жіноцтвом та з його провідницею Наталією з Озаркевичів Кобринською, що запросила її до співучасти в Альманаху „Перший Вінок" (Львів 1887 р.).

В автобіографії Ольги Косачевої читаємо про це:

„Наталія Кобринська з роду Озаркевичів вдалася до мене з листом, запрошуючи пособити їй у виданні Альманаху „Перший Вінок". Це мало бути дуже оригінальне видання: Альманах із творів самих тільки авторок-жінок і на теми виключно з жіночого життя. Межи строками читалося, що чоловіки не мають зовсім брати участи у цьому літературному заході. Просила вона мене закликати під себе жіноцтво-літераторів у нас в Україні до співробітництва й взагалі до помочі. Здається, — пригадую собі, — що й назву для цього видання запропонувала я, листуючись про це з Кобринською. Я зразу пристойдила, що пришлю кілька праць до Альманаху. Щож до практичного боку справи, то я написала, що справу з друкарнею має бути влаштовано так: скільки має коштувати цей „Перший Вінок", я заплачу половину. Просила так і розрахувати. Із свого гурту письменниць я могла запрогнти лиш двох близьких до мене осіб: Лесю й Л. М. Старицьку, а більш в мене й не було знайомих. Із старшими письменницями: з Ганною Барвінок, Марко Вовчок, Дніпровою Чайкою — я знайома не була. Н. Кобринська сама вдалася до них й мала успіх. Ганна Барвінок і Дніпрова Чайка подали свої твори до Альманаху. Опріч нас всі інші твори в Альманаху надрукували галицькі письменниці. Більша часть все ж була наша — гадяцьких авторок. Ми подали до Альманаху тільки красне письменство. Авторки галичанки подали кілька розвідок та інформаційних заміток про жіночий рух в Европі та в Україні. Велику розправу надрукувала Н. Кобринська. На превеликий жаль, сталося так, що твір дуже талановитої авторки (тоді ще мало відомої) О. Кобилянської зостався забракований. Доля хотіла, що якраз це оповідання забракував Франко. Таким чином єдиний із письменників, що мав дорадчий голос, спричинився до такої шкоди для Альманаху. До самої редакції Альманаху я була непричетна, а тому, чого це було саме оповідання Кобилянської, — я не знаю. Після надрукування я заплатила половину друкарських на Альманах видатків і на тім мої в цій справі участь скінчилася. Вся справа з Альманахом розтягалась на років два. Знаю я, що в Галичині Альманах мав великий успіх. У Києві його продавали з книгарень, але чи багато продали. І на яку справу, десь то іншу видавничу видали ті гроші, — я того не знаю".[12]

Хоч як скромно згадала Олена Пчілка про свою участь в Альманаху, то все ж треба сказати, що ця книжка була одним із великих заходів на полі єднання українського жіноцтва, розмежованого кордонами, а крім того могутнім заступником на ниву емансипації галицької жінки, що в вихованні, культурі й поступовості стояла далеко поза своїми сестрами в Україні.

На другу таку збірку літературних творів галицькі українці вже не здобулися, хоч видано гектографовану „Відозву без дати до Русинок.

---

[11] Олена Пчілка: автобіографія стр. 31—2.

[12] Олена Пчілка: Автобіографія, стр. 33—4.

Галичини й Буковини": підписану Наталією Кобринською і Євг. Ярошинською, що починалася словами: „Загально звісно шановним паням, що дня 1. вересня м. р. на жіночому вічу в Стрию ухвалено між іншими справами видавати другий жіночий Альманах, а що перший вийшов був коштом поодиноких осіб, а то Олени Пчілки й Наталії Кобринської, котрі понесли через то значні страти, ухвалено, щоб на другий призбирати фонди дорогою складок".[13]

Як бачимо, Ольга Косачева дала, як всі авторки, не тільки даром свою працю, але зложила значну матеріяльну жертву на спілку з Кобринською, щоб Альманах міг вийти друком.

Сентимент для Галичини задержала Косачева по кінець свойого життя, а по цій дорозі пішли також симпатії її дочки, великої письменниці, Лесі Українки, що друкувала у Львові чимало своїх творів та вела живе листування з чільними представниками літературного й публіцистичного напрямку.

Частину заслуги в піддержанні цього сентименту Ольги Косачевої треба приписати Мелитонові Бучинському, що став за час короткого її побуту в Відні та опісля її відданим та сердечним приятелем. Обоє вони були щасливі в подружжях, хоч довелося їм чимало перейти в житті. Олена Пчілка стратила дня 2. жовтня 1903 р. сина Михайла (М. Обачного), професора Харківського університету, що вмер від дезинтерії на 34. році життя.[14] Небавом опісля помер її чоловік Петро Антонович, а дня 1. VIII. 1913 р. закінчила життя по довгій і важкій недузі Леся Українка. В Олени Пчілки й у її дітей наукові та літературні інтереси були, що так скажемо, щоденним професійним зайняттям. Сама Олена Пчілка вмерла 4. X. 1930 року. Вона пережила свого приятеля Бучинського більше як на 27 років. Бучинський, розгулявшись 1874 р. (на весіллі) в Євгена Желехівського, пустився в карнавал, віддавати довг своїм сусідкам теперішнім (наоколо мій будинок гарними дівчатами обтичений), та й спіймав пневмонію, чи плевру, з атаком на голову, хинином, п'явками і т. д. не менше і з толками, пересадженими щодо небезпеченства, та й по 14 днях, через пиво, подужав".[15] Свою недугу Бучинський, як бачимо, злегковажив, а вона розвинулась в нього в старших роках у хронічне недомагання легенів, та поклала його в могилу в травні 1903 р. Умер він у Станиславові на становищі адвоката. Його дружина, як Ніоба, оплакувала не тільки смерть чоловіка, але й дочки Лідії Зілинської і сина Богдана, незвичайно талановитого історика (умер 1908 р.), що вийшов із школи Мих. Грушевського.

Львів. Кирило Студинський.

---

[13] Рукописний збірник Франка ч. 30. (бібл. НТШ. у Львові).
[14] Олена Пчілка: Автобіографія, стр. 37.
[15] Галичина й Україна стр. 463 (лист Бучинського до Вол. Навроцького з дня 8. V. 1874.).

ҐОЩИНСЬКИЙ, СЛОВАЦЬКИЙ І ШЕВЧЕНКО ЯК СПІВЦІ КОЛІЇВЩИНИ.

(Докінчення).

Ані в свідченнях гайдамаків підчас слідства, ані в мемуарах немає згадки, щоб гайдамаки святили ножі, а проте дивним способом закоренилася версія в польському письменстві, як у Ґощинського, Чайковського, Словацького, Грози, що гайдамаки, поки пішли в похід, святили ножі. Джерелом тієї версії була, очевидно, усна, українська народня традиція, з якої ту версію взяли польські поети, а також і Шевченко. Ще сьогодні оповідають собі українські селяни, що в селі Залізнячці, 8 верстов від Звиногородки, були кузні, в яких ковалі кували для гайдамаків ножі, „а святить їздили до Чигирина, а трохи послі, то вже й святили тут", над Тікичом у криничці, що зветься „Чернече", бо „чернець святив". Чи народня традиція спирається на дійсності, трудно вирішити. В кожному разі правда, що гайдамацький похід починав молебень. Залізняк казав у слідстві, що дійсно перед походом відправлено в Мотронинськім манастирі молебня. Про молебня перед походом свідчили й інші гайдамаки. Нечипір Кожухар казав: „Железняк со всеми собравшимися там запорожскими и полскими казаками, коих всех было до тысячи до трехсот человек, отслужа в оном Матренинском монастыре молебен, при чем в церкве были одни только их началники, и по отправленіи молебна, выступя из того монастыря пошли к полскому городу Умани чрез полские местечки Богуславль и Лысянку".[1] Домінік Завроцький оповідає в своїх мемуарах, що молебня відправлено в Зелені Свята 18 мая ст. ст., в день храму; що ігумен Мотронинського манастиря Мелхіседек Яворський підробив указа цариці, що наказував різати поляків та жидів, та що той указ після Богослуження прочитав чернець, кажучи, що, коли б хто міг, але не хотів виконати того указу, той буде покараний публичною й суворою смертю.[2] Дату Завроцького потвердив гайдамака Кирило Буговий, який сказав, що перший відділ Залізнякового війська вирушив у похід на першому тижні Петрівки, отже після молебня на Зелених Святах.[3] Завроцький розказує, що кривавий похід Залізняка почався від села Куликівці, в Жаботинському ключі; що опісля повбивано значне число шляхти в Жаботині; що з Жаботина пішли гайдамаки до Черкас, там здобули замочок „chroniących się w onym Polaków i Żydów y kogo tylko w onym zastali, żadnego życiem nie darowali"; що з Черкас пішли до Сміли, де „tako-

[1] О. Гермайзе, op. cit., ст. 39.—40.

[2] Мемуар Ломініка Завроцького про Коліївщину. Подав Іван Шпитковський, Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XCVII, ст. 52.

[3] О. Гермайзе, op. cit., ст. 42.

woż tyranie czyniąc, iako w Czerkasie"; що рушили до Корсуня, з Корсуня до Лисянки і там „uczyniwszy wielkie zbrodnie", пішли до Умані.[4] Таку саму лінію кривавого походу Залізняка нарисували й гайдамаки в своїх зізнаннях Як бачимо, і молебень перед походом, і промова ченця, і шлях, по якому повів Шевченко своїх гайдамаків, відповідають історичній правді. Чому Шевченко, згідно з Чайковським, прийняв день Маковея за початкову точку Коліївщини — не знаємо.

Історичні події хронологічно наступали по собі скоро. В суботу 7 червня ст. ст. прийшла до Умані відомість про погром у Лисянці, в понеділок 9 червня в дві години по обіді появилися гайдамаки під Уманню, а в вівторок 10 червня коло 11 години пополудні почалася різня в Умані. Гайдамаків арештували московські війська 27 червня ст. ст. Сама Коліївщина тривала від 18 мая ст. ст. до 27 червня ст. ст., отже не цілий рік, як у Шевченка. В слідстві казав Залізняк, що до Умані ввійшов без опору, із стратою одного чоловіка. „Поляков, жидов, а при том и тех, кои и во услужении конфедератов были веры греческой, поколото немалое число — розказує він, — а сколко заподленно, знат не могу, однако думаю не менее, как всех мужеска і женска, даже до сущих младенцов тисячи две человек поколото".[5]

Показується, що Шевченко за основу поеми „Гайдамаки" взяв усну народню традицію й розумів історію Коліївщини в народньому дусі, отже в дусі іншім, як у польських мемуарах. Доповнення народньої версії подробицями Чайковського слід уважати згідно з дослідами Б. Навроцького за дрібні.[6] Шевченко не мав, очевидно, заміру писати віршом історію Коліївщини, а тільки історичну поему. З тієї точки виходячи, мусимо оцінювати його поему, як історичну пам'ятку.

Згідно з історичною критикою вважати треба оповідання про Коліївщину поетового діда та інших старих людей за спогади селян, наочних свідків, а навіть учасників повстання з перед п'ятидесятикількох років. Психологічно беручи річ, у спогадах того рода допустити треба неточний аналіз вражінь та сумішку різних фактів. Як аналіз подій виявив, у Шевченкових „Гайдамаках" дійсно можна помітити історичні помилки та неточності. Коли візьмемо під розвагу, що історичні факти перейшли через фільтр психології та ідеології селянина, а надто, що з природи речі в поемі грала ролю фантазія та інтуіція поета, можемо прийняти спогади про Коліївщину, що творять основу Шевченкових „Гайдамаків", за джерело з другої руки, хоча мають вигляд сучасного свідоцтва, і треба ставитися до них з великою обережністю.

[4] Домінік Завроцький, op. cit., ст. 53. (Записки XCVII).
[5] О. Гермайзе, op. cit., 46—47.
[6] Б. Навроцький, op. cit., ст. 273.

В польській опінії вважається Шевченкових „Гайдамаків“ за великий гріх супроти польського суспільства. Леонард Совінський,[7] який сам уважав за конечне перекласти „Гайдамаків“, докоряє Шевченкові, що не задоволився вибором теми, а „захотів регабілітувати вчинок, що в очах історії залишиться назавжди найбільш остогидливим злочином“, та, що є він недобрий християнин, бо його пісня — це „звіряча жадоба, затроєна ненавистю та пімстою, що бухає кров'ю та полум'ям“. Генрик Сєнкєвич,[8] запитаний редактором „Kłosów Ukraińskich“ за його гадку про Шевченка, написав: „Щодо Тараса Шевченка, читав я „Гайдамаків“ та інші його твори, поки став писати „Ogniem i mieczem“, отже буде тому більш тридцяти років. Із тих давніх часів залишився в мені мрячний спогад поета великої руки, ворожого москалям. але також і нам — в тому самому або й вищому ступені. Бути може, що є в тому нота ненависти виключно хлопської, транспонована на народній тон. Не хочу й не можу того тепер рішати“. Францішек Равіта Гавронський[9] бачив теж у „Гайдамаках“ ідею пімсти „без національної або навіть політичної цілі“, натомість заперечив, буцім Шевченко був „поетом ненависти“, хоча той епітет „має вигляди правди“. Легко зрозуміти, звідки взялися згадані обвинувачення, роблені поляками Шевченкові. Коли дивимося на образ з перевагою яскравих кольорів, то око в першій хвилині вражають власне ті гострі кольори, і вони залишають у нас найсильніші враження, натомість зм'якшені, лагідні, делікатні, діють на нас заспокоюче що тільки пізніш, коли промине перше сильне враження від горючих кольорів. Так само мається річ з „Гайдамаками“: хто читав їх уперше, з усією силою накидалися його уяві яскраві образи, повні крови та диму, проклонів та плачу, вбивств та пожежі, і ті саме образи сіли на дно душі читача, врилися в неї гостро і як кошмар безпокоїли її. Тим більше враження мусіли „Гайдамаки“ зробити на польського читача, коли в дзеркалі Шевченкової поеми побачив себе не в ролі героя, а в ролі кривавої жертви. Дуже добре означив те враження письменник із такою вразливою уявою, як Сєнкєвич, що після тридцяти років не міг позбутися враження, якого дізнав був при читанні „Гайдамаків“, і коли нагадали йому Шевченка, в його душі воскрес зараз „мрячний спогад“ про поета, який колись сильно вдарив був по його нервах, і в його душі відізвався тільки один гострий скрегіт — „нота ненависти виключно хлопської“. Не дивота, що сучасні Шевченкові поляки, в часах, коли ще цвіла панщина, дивлячись на образ, на якому ще не

[7] Leonard Sowiński, op. cit., ст. LIV—LVI.

[8] List Sienkiewicza z daty Warszawa, 20 lutego 1914 r. Kłosy Ukraińskie, Kijów, 27 lutego 1914 r., № 1. ст. 10.

[9] Fr. Rawita-Gawroński: Taras Szewczenko i my. Kłosy Ukraińskie. Kijów, 27 lutego 1914 r., № 1.

засохла свіжа фарба, обурювалися, що Шевченко викликує нову гайдамаччину. А все ж таки, коли вглибимося в болем просичені Шевченкові вірші, й спокійно, без упередження пошукаємо ідей у поемі, зникне поет пімсти та ненависти, й стане перед нами поет вселюдської любови, справедливости й братерства.

Чи Шевченко дійсно в своїй поемі славив Коліївщину? Чи дійсно сіяв він зерна, затроєні ненавистю та пімстою й хотів викликати нову Коліївщину? Чи дійсно в Шевченка була варварська душа, позбавлена національної або навіть політичної мети? Шевченко прагнув волі для свого народу, домагався справедливости й шукав братерства. Його серце боліло й кривавилося, коли замість любови довкола себе бачив заздрість та ненаситність. На землі міг би бути рай, але люди не хочуть раю. Вони хочуть крови та пекла. Немає кінця людському горю. Немає сили, що поклала б кінець людській крові та злобі. Так було,— і так, мабуть, буде до кінця людського життя:

Треба крови брата, крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті.

Коли пересувалися перед очима поета криваві сцени Коліївщини, не затирав він рук з радости, тільки болів і питався:

Защо люде гинуть?
Того ж батька, такі ж діти,
Жити б та брататься!

Такі рефлексії родилися в душі поета, коли він писав „Гайдамаків". Чи можна тому називати його сівачем затроєних зерен ненависти та пімсти?

Гавронський писав, що „местники соціяльної кривди в „Гайдамаках" до поняття „держава" й „панування" не прив'язують ніякої ваги, ніякої національної мети, навіть класової, і не лучать з ним політичної ідеї й поготів; навпаки, розуміють його дуже низько, я сказав би — по-варварськи, як уживання, лінощі, достаток, часто сваволю надуживання, що виросла буйно в якусь гулящу дикість". Гавронський облегшив собі досліди скомплікованих соціологічних явищ в Україні, склавши собі теорію, що в українській крові є етнічні елементи туранські, що недоцільно вибухають і як вулкан сіють знищення; не добачив він теж жодної конструктивної ідеї в поемі „Гайдамаки", вважаючи її тільки за вибух „гулящої дикости".[10] Але помилився Гавронський, бо, будучи наперед упередженим до Шевченка, переочив, що Шевченко, власне, належав до тих, що підсували „темній розгнузданій юрбі" гасло боротьби за державну незалежність України; Шевченко навіть не поповичеві Тименкові, як Словацький, але просто пролетареві з пролетарів Галайді поклав в уста ідею вільної України:

[10] Fr. Rawita-Gawroński: Historya ruchów hajdam., 1901, I.

Потече багато, багато, багато
Шляхетської крови. Козак оживе,
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеться доля; козак заспіва:
„Ні жида, ні ляха!“ А в степах Украйни —
Дай-то Боже милий — блисне булава!

Обвинувачення, що Шевченко, пишучи „Гайдамаків“, хотів викликати нову Коліївщину, є таке саме, як коли б ми в тому хотіли обвинувачувати Гощинського, або коли б ми твердили, що Гоя своїми образами та гравюрами, яких змістом остогидливі та криваві воєнні сцени, хотів викликати в серцях своїх земляків любов до пожарів, насильства та вбивства. Коли порівняємо „Гайдамаків“ із циклом воєнних сцен Гої, приходимо до висновку, що з уст обидвох добувалися на вид воєнних жорстокостей тільки слова різкого осуду: „варвари!“ („bárbaros“!), „і вони, як дикі звірюки!“ („i son fieras!“) „чи на те ви родилися!“ („para eso habeis nacido!“).

Шевченко не мав заміру реабілітувати Коліївщину, як думав Совінський, а тим менше не хотів її апотеозувати. Провідну ідею, яку мав він, пишучи „Гайдамаків“, висловив в епілозі до них: „Слава Богу, що минуло!. А надто, як згадаєш, що ми — однієї матері діти, що всі ми — слов'яни. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини й внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря й до моря слов'янськая земля!“

VII. Висновки.

З наших дослідів виявляється: 1) Гощинський, Словацький і Шевченко інтуітивно розподілили поміж себе криваві події Коліївщини, а саме: Гощинський змалював епізод у Каневі, Шевченко дав велике полотно уманської різні, а Словацький яскравими барвами описав епилог Коліївщини — бунт Тименка; Словацький надто планував зобразити в „Беньовському“ похід Залізняка від Жаботина до Умані, але з його широкого плану залишилися тільки фрагменти; 2) Гощинський і Шевченко дали назагал вірний, реалістичний образ Коліївщини, особливо Шевченко, що з огляду на малярський елемент та натуралізм у змалюванні стоїть нарівні з геніяльним еспанським малярем Франціском Гоя; Словацький, щоправда, закрасив свій образ містицизмом, але й у його образі „Срібний сон Саломеї“ змальований вірно трагічний тип бунтаря Тименка, а в його „Беньовському“ змальований чудово козацький бій „табором“; 3) Гощинський, Словацький і Шевченко, йшовши за романтичною модою, героями своїх творів учинили бунтарів, українських коліїв, і виявили в їх змалюванні своє чутливе серце, гуманність та толеранцію; 4) щодо ідеології Гощинський, Словацький і Шевченко

розкрили в своїх творах криваву рану стосунків польської шляхти до українського народу, зосібна до селян загалом, і Гощинський та Шевченко остерігали Польщу перед новою Коліївщиною, а з творів Словацького („Sen srebrny Salomei“) і Шевченка („Гайдамаки“) проблискує й ідеал вільної України, у Словацького в союзі з Польщею.

Станиславів. Михайло Мочульський.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА.

Мова Максима Рильського.

(Докінчення).

149. Прикметник *рад* чи *радий* вимагає по собі предмета в давальнім відмінку: Суддя такій утісі ра́дий 69, Граф радий похвалі 73, Яцек сватові такому буде рад 85, Усякий тому рад 105, Був життю не ра́дий 166.

150. В сучасній українській мові причиновий відмінок множини від назов живих істот однаковий своєю формою з відмінком назовним, а не родовим. Цієї архаїчної форми часто вживає й М. Рильський: Вже коні стомлені заведено до стайні 14, Пустили коні вряд 45, Сусіда мій тримав хорти 63, Додому шле жокеї 70, З лісу зносити зайці йому велить 84, Я їх обох люблю, неначе рідні діти 85, На люди подивлюсь 136, Підняті вбогі люди 169, Мастак вибирати коні 179, На вози діти посадивши 183 і т. ін. Часом звичайні форми: Спускає псів 118.

151. Дієслово боронити в літературній мові вимагає причинового відмінку (а не родового, як спольська в західньоукраїнських говорах): Чиї права він боронив 193, Потіху панську не боронив собі 183.

Так само благословляти кого (а не архаїчне кому): Господнім іменем благословляв завзятця 204.

152. Прикметники *багатий і славний* вимагають по собі орудного відмінка: Мужністю та силами багатий 112, Багаті мудрістю 113, Мріями багатий 124, Багата досвідом 131, 153, 226, Життя одмінами багате 178, Шаблею тонкою всюди славен 185, Написом старим славен 307, Роботою тонко́ю славен. Звичайно повен чого (§ 144), але може бути й чим: Таємним повне гнівом 278.

Дієслова з відмінком орудним: Я го́рдую собою 212, Тобою го́рдую 214, Не пишними рижиками радіють повсякчас 78, Цар тоді втішався вельми ним 64.

153. По збірних числівниках: двоє, троє й т. д. іменника й прикметника ставимо в родовім множини: двоє псів 34, троє кухарів 53.

Коли йменника чи прикметника вжито перед числівником (на означення приближности), то їх завжди ставимо в родовім множини: За тижнів два 129, Жовнірів із чотири 235, Дверей щось зо двоє 49, Слів зо двоє сказав 21.

По складених числівниках іменника та прикметника ставимо відповідно до останнього числівника: Йому було 21 рік (а не років), 22—23—24 роки, 25 років і т. д.; Двадцять чотири зрази 233.

Коли за підмета править числівник із іменником, то він обов'язково в назовнім відмінку: Жило два шляхтичі 121 (а не: двох шляхтичів), Два Брайчені-артисти було в Голандії 90.

154. Народня наша мова любить подвоєння прийменників; це окраса й мови літературної. Те саме часом бачимо й у Рильського: На лови на такі я не слуга для вас 37, За Річ за Посполиту 51, В гербі у вашому 107, В посла у Реєнта я зріс і виховався 205, Влучиш кулею ще й під ребро під п'яте 244.

155. Наслідуючи живу народню мову, Рильський любить вложені прийменники: Задля такої дами 74, з-за кущів 86, 138, Закрався із-за тину 58, Вийшов повагом із-за дерев 317, Найзлішу з-між усіх 65, З-під ніг 127, З-під неба 132, Із-під брів 147, Із-під чола 319, Навколо їх 125, Напросто чорних туч 250, Опріч загального 141, Побіля саду 76, Пробігають повз його 162, Понад діла буденні 89, Поза псами 155, Поміж птицями побігла 133, Понад усіх 104, Посеред їх 181, Посеред двох стовпів 149, Армія така супроти ворога не підіймала зброї 167, Пінилось понадомною море 98. Уживаймо зложених прийменників!

156. У М. Рильського бачимо багато цікавих прикладів уживання прийменників. В дальших §§ 157—168 подаю їх за алфавітом.

157. *До:* Був охочий до забав 103, Охочий до боїв 175, Цікава до людей 143, Подібні до сичів 61, Подібна вродою до казкової Феї 72, Рівнятися до простих буків 89, До хати попрохав 181.

158. *З, із:* Обізнаний з правами і з законами 221, І з мене глузувать 167, З краю рідного, звичайно, кепкували 87, Із серця ніжного ти сміявся 212, З кохання нашого сміється усі ви 212.

159. Прийменник *за* має в нашій мові надзвичайно широкі функції.

а. Вживаємо *за* зам. архаїчного *по* (галицьке *після*): За давнім звичаєм тримає дівчину 60, Суддя зове її сестрою за давнім звичаєм 61, За взірцем старим була збудована 101, Казав, що дим пускать, за звичаєм чужинним, то стид полякові 144, За прикладом небес заспала і земля 160, Відгуки того, про що учили його за книгами у школі вчителі 202, За певним звичаєм ми приятелів маємо послать 209, На голові кривий, сріблистий серп, за звичаєм селянок 296, Ви підіть за звичаєм старим 316.

б. *За* з родовим для зазначення часу: Як то було й за Ноя 102, 113, В військові служив за Яна Третього 204, Збудував іще за давніх літ 101.

в. *За* при порівнянні: Скромніший за інших родичів

78, Тадеуш сильніший за Графа 125, За старих чесніший 131, Щасливіша за всіх 158, Чорнішою за неї 251, Крила за білий сніг біліші 281, Сам на музиці він за всіх найкраще знався 103.

г. *За* при стати, бути, мати, правити, брати і т. ін. кого за кого (замість орудного): Хто стане за гучка 93, Він за маршалка став 282, Маю панові я за дружину стать 290, Не буть підчашому за зятя у магната 263, А за отамана сам Войський серед їх 280. Кокарда буде ця йому за талісман 261, Була пригода ця за привід говорить 206, Була за талісман кокарда 312, Бував я в Стольника за гостя дорогого 263, Матвія за доброчинця мав 179, Його за мудрого учені мають люди 203, Він за старшого у цьому ділі правив 291, Чи маєте мене ви взяти за дружину 312, За дружину взяв Тадеуш панну Зосю 83, Навіть турчина за спільника беруть 310, За зрадника мене вважали люди 272, Вояків пов'язаних громада за посміховисько здавалася йому 228, Кому за спадщину лишився замок цей 148.

ґ. По дієсловах: Я за вас молилася 290, За вчинок сміливий хвалив його усякий 146, Кожен за його здоров'я випивав 146. Послано за ними 139.

160. Прийменники: Край столу 104, Крізь темну гущину 96, Крізь сльози 136, Круг столу 140, Стать проти розбійника 194.

161. *Між* зо знахідним: Між зір 77, Заховані між прав 112, Між люди виплила 143, Між коноплі впав 170; але й звичайне: З'являтись між людьмй 134.

162. *На* по дієсловах: Не важачи на теє 150, На докори сам він заслужив 215, Але на Войського ні один не зважає 155, Я краще знаюся на полюванні 64, На учтах знається 305, Найкраще знався він на справі лісовій 94, На музиці знався 103, Знався на киданні ножів 154, Знався, як ніхто, на звичаї й законі 179, Добре зналася на господарських справах 297. Навчала на добро 84, Скидається на льокая в жалобі 89, На сьогоднішню скидалася пригода 146.

По прикметниках: На спомини багаті 140, На вдачу запальний 130, Зовсім не схожий на героя 248, На свитку схожа 109, І на що ж це схоже 136.

Інше: Їй він доручив дівча на виховання 164, Він і піде на кухню 147.

163. *Над*: Ведмідь, цар над царів 113, Прозвали сивого Матвієм над Матвіїв 175, Чи найти у всім повіті панну над ту голубоньку Підкоморанку Анну 81, Народні над усе кохаючи мотиви 103, Над усе любив веселі теревені 144, Боротьбу він над усе любив 178, Над усе в житті ненавидів прусаків 182.

164. *О* при визначенні години: О пів до п'ятої зійтися завтра всім 94.

165. Прийменника *по* широко вживається в українській мові в різних значеннях:

а. *По* з місцевим множини (а не з давальним): Розносить по гостях 60, По чужих краях 62, По пущах та гаях 64, По орденах 83, По ярах 91, По ночах 98, По різних бо краях 103, По плечах 197, Розлізлись по шляхах 183, По балках та ярах 180, По лісах 178, Ходив по всіх краях 284, Я по ночáх за вас молилася 290, Шукає по кутках 221, Розташувалися по селах та містах 279, Рубає по руках 238.

б. *По* з давальним однини прикметників і займенників: Тут по-англійському написано 120, По-латинському молитву прочитав 92, По-литовському зготовані драглі 303, По-німецькому хазяїнує в нім 191, По-польському поправно говорив 103, По-руському назвав 94, Щось по-французькому говорити 206, Голив по-чеському 306, Міг по-вченому сказать 186, По-дружньому 166, Сказать по-нашому 236, По-офіцерському скараю 234, Так по-простому одкрилося кохання 291, Виспівувать по-ранішньому 161, По-своєму 84, 151, По-стародавньому 121, По-чесному 129, 142. Також: знали по-латині 179.

в. Ходити, посилати, бігти *по* кого-що: По плебана пошли 262, По звірину ходив 97, Він по царські їздив лані 64, По Возного біжить 221, По лікаря пошлю 272, Вийшли по гриби 77, По гриби іти нам саме час 69, Тадеуш по гриби іде 69, Хто хоче по гриби 69.

г. По дієсловах: їхати, йти і т. ін. уживаємо орудного відмінку без *по*: Слава лісом (а не: по лісі) ішла 68, Довелося їм снігами, пісками гарячими блукать 322, Стелився давній шлях, ішов ним 279.

ґ. *По* з місцевим: Я їжджу по весні 64, Поглядом блискучим по юрбі перебігає він 323, Ударив по обличчі 234, По знаку заграно 323, По чарці випито 92, По вітрі— тиша знов 98.

д. Різне: Заплаче по Матвіях 241, По заручинах минуло кілька днів 268, По бурях життєвих, після одважних плавань 132.

166. Як і в українській літературній мові, М. Рильський завжди вживає *про* (а не *о, об*) по дієсловах говорення і под.: балáкати, благати, віщувати, говорити, дбати, думати, забувати, згадати, знати, казати, марити, нагадувати, натякати, оповідати, пам'ятати, питати, піклуватися, поговорити, подбати, почути, просити, радити, розказати, розпитувати, розповідати, торочити, читати, чути, шептати і т. п., так само й по йменниках: вість, жаль, гадка, згадка, книжка, крик, міркування, мова, пісня, рада, річ, розмова, слава, сперечка, спогад і т. ін., напр.: Про той народ балакав 182, Про що благає 213, Віщає про любов, про згоду 301, Говорив про хліб, про урожай 103, Дбати про справи 168, Про діло думати 85, Забув про Кропило 195, Про його й не згадали 99, Казать їм про любов 129, Марив про рідний край 90, Нагадує про Зосю 218, Оповідатиме про славні їх діла 282, А про подробиці не питай 209, Про хліб піклувався 193, Буде ворогам про що пого-

ворити 141, Подбаємо про тебе 262, Просить про згоду 170, Про битву вість 183, Кожен мав про це гадку 61, Міркування про комети 198, Мова не про те 253, Рада про Польщу 196, Річ про москаля 184, Сперечка про собаки 66 і т. п.

На цілу книжку тільки три рази вжив Рильський *об*: Тебе об дечім розпитати 289, Об тім довідатись ніхто не домудриться 299, Щоб з нам розгадатись об деяких речах 207. Це *об* любили старші наші письменники, часте воно ще в Нечуя-Левицького.

Ще приклади вживання *про*: Як хочете, про мене 84, Це все робилося лише про людське око 141; Ідеться не про що, а про життя, про долю 85, Про всіх ідеться 188, Там, звичайно, йде про лови 60; Два відділи: з них перший — про (= для) панів 102.

167. Приставка *про-* (а не *пере-*): Пройшов запалу перший час 140, До годинника пройшов він 149, Вітрець по колосках пройшов 282, Листи проніс він потайки 282 і т. ін.

168. *Услід* кому: Ступає нам услід 3, Він їм біжить услід 247, Їм услід 185.

СЛОВНИК.

169. Словник мови М. Рильського дуже багатий, — у нім знаходимо силу слів, хоч і знаних нам, але рідше вживаних. Це багатство мови кидається ввічі з кожного речення „Пана Тадеуша". Проаналізую тут коротенько складові частини словника мови М. Рильського.

170. Якраз тепер українська літературна мова знаходиться в цікавому процесі свого устабілізування, — в ній міцно закріплюються певні фонетичні й морфологічні форми, усталюється нормальний словник. Словник — поняття змінне, вічно пливке, бо на нього завжди сильно впливає дійсне життя.

Як і кожний український інтелігент, М Рильський виховувався не тільки на своїй літературі, але й на літературі галицькій, що мала неабиякий вплив на Велику Україну. Ось цим і пояснюється факт, що в словнику М. Рильського знаходимо трохи й слів галицьких, — чи то чисто галицьких, чи таких, що полишилися ще з нашої давньої мови переважно в Галичині. Звичайно це слова, що добрих своїх варіянтів для них не маємо.

Подам трохи прикладів *галицьких* слів в мові Рильського: Ключник труби з їх (органів) узявся вирівать і з хорів на гостей уражених вергать (кидати) 155, Вергаючи стільці, пляшки і кубки повні 153. Вивірка (білка) горіх між лапами тримає 99. Вилискується (виблискується) брань 271. Відтак (потім, потому, опісля) в Палермо був усякому я знаний 158. Дріб увесь зарився у мураву 72, З ситом у руках стояла і годувала дріб 132 (дробина). Жупан єдвабний (шовковий) 283, Єдвабні черевики 135. Жовніри голосно кричать 163, Два жовніри потягли 288, Рубає жовнірів по руках 238 — і: Втікать по

вистрілі метнулися солда́ти 247, Кинувшись солдатів доганять 246 (у М. Рильського „солдат“ — тільки для війська російського). Гервазій заволав (закричав) 150. Кожен з вас нехай затямить (запам'ятає) 252. Звідтам (звідти) вітри його несуть 113. З зимним (холодним) поглядом мій погляд зустрічався 265, Од вітру зимного обсипались діброви 303. Театр був знаменитий (славний) 205. Собачий зойк (крик) почувся 116, Зойки (плач) матерів 321, Завищав, зазойкав, захрипів 150. Опеньки, мов квітки, прегарно в китиці (буке́ти) зв'язали панночки 92. Кошулі (сорочки) рукавець біліє 295. Вона взяла уже й на кпини (висмівання) 138. Линвами (шнур, вірьовка) тягнуть тяжкого корабля 238, Стави, лисніючи (поблискуючи) у сяєві нічнім 216, Нара́з (відразу, раптом, несподівано) почувся гам 59, Нараз посеред їх пан Войський 65, Мане, як блискавка, і западе нараз у темному дуплі 99, От Реєнт зблід нараз 128, Нараз очистивши широке місце бою 154, Маневруючи, нараз додав він ходу 171, Король гукнув нараз 204, Поглянув — і нараз уздрів Тадеуша 217 (поруч того:) Аж на́гло Реєнтів їх голос розбудив 62, Страшний і наглий грім 117, І ра́птом карбівничий убіг 931. Тут зараз пес біжить 63, Завив зловісний пес 202, Пси його зненацька обступили 155 (і поруч того: І не лань була то, а собака 64, Щоб не датися розлюченим собакам 155). То пре́ціиь (одначе, ж) він її ще в рабство не купив 84. Пашать її гарячі скро́на (виски) 65. Скуток (наслідок) праць його хоч гудьте та судіть 87. Простий люд стодолою (клунею) його зове 102. У найпростіший стрій (одіж) ватаг одягнений 108, Надівши новий стрій 137, Вдягти возненський стрій 163, Панянки і в жнива у перкалевий стрій вдягаються 174, Ще раз поправлено усі дрібниці строю 135, Відрікшись польського усвяченого строю, французький з примусу надів короткий фрак 311. Хтось їх щойно (допіру, тільки-но) розхиляв 101, У проклятій яски́ні (печері) 77.

171. Через галицьку літературу, або й безпосередньо з польського оригіналу досталося до мови М. Рильського й трохи *полонізмів*. Напр.: Жичимо щасливої ми долі 188 (поруч того: Зичу щастя їм 85), Злото 135. 152. 326, у злоті 109, стократною (стократною) луною 118, На таці дорогій 59 і т. ін. А це не полонізми: Нащо свій арсенал до щенту перерив 173, У щент під Єною побито прусаків 183.

172. *Російський* вплив на мову Рильського більший від польського. Ось трохи прикладів (хоч частину їх можна віднести й до наших архаїзмів): Блищить алмаз (діямант) 283, Сльози блиснули на віях, як алмази 258. Перед битвою (боєм) жовніри мирно сплять 95. Сотню хлопців бравих (голінних, моторних, жвавих) 97. Свою хвалили бронь 147. Ну, це ще вилами, як кажуть, по воді написано 85. Перші воєнні рухи 160. Тому кілька год (років, літ) 182. То го́род (місто) Ченстохов 105 (поруч того: Я

з бранцями у місто повертав 220, Козаки ішли на місто, як навала 239). Переплітаючись химерно і красиво 71. Уста розтулені коралами красніють (червоніють) 100. Багато літ назад (б. л. тому) він жив тут 166. Не стид невість (невідомо) чого кричать 73. Рапіра обоюдна (обосічна) 189. Увесь окольний (дооколішній) люд 175. Я б історію розказати міг підходящу (належну, відповідну) 205. Ти хочеш дзюб потеряти (загубити) свій 150. Він її ще в рабство (неволю) не купив 84. І так уже вони роз'єрепенились (розкукурічились) 287. Хмари ніби в сіть ловили решткн світла 250. Михайло строгий (суворий) 201. З боку тильного (заднього) яріє хміль буйний 172. Глибока тишина́ (тиша) 77, І в лісі тишина 161. Був і я в тім Ченстохо́ві 105 (рос. форма, п. Ченстохова). Маю честь уклінно попросить я пана Возного 221.

173. Не на всі вирази § 172 можна дивитися, як на позички з мови російської, — багато там і наших архаїзмів. Ось іще трохи слів архаїчних, в літературній мові мало вживаних: Бистрий маю зір 120, Бистрий, світлий зір 114. Він борзо до вікна 101. Охоти жадної не мав оддатися в бран 240. На ве́тхому стовпі 245. Котрий із вас не видів 191. Похожа на гніздо 245, Гніздо його чорніло 277 (поруч того: Кубла зліплюють 277, Кубло вороняче 288). На да́чі в літній час (це те, що хуторцем звичайно звуть у нас) 63. Хай нам зволить розказати 147. Жовнірів іззива́ 242. Гнівно із-під брів метаючи огонь 147. Хай квітне много (багато) літ 322. Манерам (треба: манірів) не навчать ні гуси, ні індики 136, Чому б (треба: чого б) тебе навчив нещасний гурт такий 136, Чи всім цим витівкам (треба: всіх цих вітівок) навчив вас не Матвій 308. Нині (тепер) вже панове стрічати шаблею не важаться позови 173, Нині (тепер) голуб'ят виводять голубки 177. І він рече́ йому 247. Рида́ла з радости 158. Сотворив молитву 183. Повстала суєта 177. Ти хочеш дзюб потеряти (загубити) свій 150. Домик чудесний був 63.

174. М. Рильський уживає багато різних чужих слів, найчастіше в тій формі, що тепер панує в нашій літературній мові: Під Австерлицем 110. 253, акóрд 321, Актóрам хтось удати наказав якусь комедію 300, альбóм 86, алькóв 258, з алькóва 143, Прислухуючися до того анекдота 64, в аптéці 172, з аромáту 124, артúст згадав 118, Чи не змилив артист 321, Артиста славний 87, Атáка, штурм, борня 321, Велить в останню йти атаку 241, Запрошую на баль 192, на балю 229, Бартоломій 182, Бартоломієм 175, Поет і белетриста 317, бенкéт 143. 263, бенкетувáв 326, Бонапáрт 182, Дарунок заграв брилянтами 202, Чистий мов бурштин 60, Із бюрка 135, у бюрку 63. 87, васал 158, ветерáн 320, Виделками прибиті 156, віват 119— вівáтів 320, Був я з гендлем у Білиці 192, геро́й 204, гофрáт 183, гренадьєри 306 — гренадúрів 310, гнота 236, гудзики 311, Дзúґлика ногою одіпхнув 138, декольтé 142,

діямáнт 75, Драпуючися в нім 157, Для дуéлю час і місце призначено 127, епізод N¹ 203, ефéкт 134, Ефрейтор тут надбіг 226, éгри 235, éгрів 236, в зáлі 136, до залі 137, у залі 226, у залу 305, по залях 51, інтерéс 206, кавалéр, капелю́ш 77, капітáн 240. 241. 242. 252, капри́з 314. Виїздив карéтою на Яси, а за каретою юрба тяглася 203, Картагéн 128, Не дозволяю й квит 188, Стрілятися та й квит 121, Я свій келех підіймаю 123, класичні 87, Була за талісман кокарда, що мені дала ти 312, Один із командирів 306, Він сів на кóмині 199 — обтертись об комúнок 137, Витяг за кóмір 221, Пощо ж за комір ти схопив мене 221, комісáр 183, з концéрта 200, Голосно гукнув до коридору 211, Ясніє мов кришталь 119, Крісло підкотила 319, Кумéдно бігають 176, ландрáт 183, ланцю́г 138, Левіятáн 101, Левіятаном 201, Крик і лéмент 107, Скидається на льóкая 89, Назбирав льокáйства повен двір 172, З льокáями іти в наїзди не годиться 158, За Цю́рих от медáль 252, Чотирьох медáлів кавалéр 237, Синій мундúр у золоті 109, Надіти встиг мундúра синього 296, Один підофіцéр в мундúрі белетри́ста 317, На бойцях невидані мундири 282, Наполеóн 184, Ной виплив 102, Як то було й за Ноя 102, Папський нýнціус 204, у Нюренбергові 189, В орéнду взяти 104, Оркéстр улаштувався повний 199, Прийшла уже оркéстра військова 318, офіцéр 226. 306, N⁵ офіцéри 306, Дрова складені під паркáн 222, Парфýмів пля́шечки 135, Парфумів слоїки 291, підофіцéр 317, план 18. 62. 157. 159. 256. плани 149. 186, планів 93, V¹ поліцмéйстре 64, полонéз 320, полонéзу 323, порцеля́н 59, процéс 166, романá 164, сейм 316, сервіз 299, Така моя системá 188, До мудрих сóсів 59. Сурдýт англíйський 71, Сурдута обтрусив 73, На Литві запанував схизмáт 105, Заглянув у табакирку 108, Сказано внести таз 135, Такий ото талáнт 82, Талірки розсолу 302, талісмáн 261, Запах, як тиміям легкий 282, З туалéтою не встигла молода 297, Взятися пора до туалети 135, Акорд фальшивий 321, Був пишний феєрвéрк 205, Один фельдфéбель ліг 243, фільвáрок 179. 193, цвúнтар 114, цинамóн 304, під Цюрихом 253, чумá, шáбля 236, Дорогий шампáн 78, Вели покласти шпагу 248, Зо шпáгою в руці 226 і т. ін.

— —

На цьому закінчую опис мови одного з найвидатніших наших письменників і найкращого нашого стиліста — Максима Рильського. Свій опис зробив я — з поглядів практичних — в формі звичайної граматики, і буду вважати свою ціль за досягнену, коли ця моя граматика стане справді хоч для наших письменників та робітників пера за підручника сучасної літературної мови. Ми ще не маємо ані одного докладного опису мови якогось нашого письменника, — нехай ця моя праця стане прикладом і побудкою для рясного заповнення такої помітної прогалини в нашім мовознавстві.

Іван Огієнко.

МОЛОДИЙ ШЕВЧЕНКО ПЕРЕД ВЛАСНИМ СУДОМ СВОЇМ НА КІНЦІ ЖИТТЯ.

Історія повісти „Художник".

(Докінчення).

VI.

Ці окремі епізоди з життя й переживань Шевченка пов'язуються в фабулу повісти з тими головними двома темами, про які я писав у третьому розділі цієї праці. А фабула в цілому оповідає про долю маляра кріпака, що підніся в пишних залах мистецької академії на вершини творчости, але, темпераментний, він полюбив дівчину низької моральної вдачі, не закінчив академії, не зробив останньої конкурсової праці на 1-шу золоту медалю, духово впав, оженився з цією любкою, яка в той час жила з другим: оженився з вагітною; з того моменту він почав гинути, як маляр, а це привело його до п'янства, божевілля й смерти. Отже, змальовується трагедія мистця, трагедія його таланту, а підо виливом останнього — й трагедія його самого.

Ця фабула є суто романтична, дуже популярна в романтичній літературі, починаючи від німецьких романтиків: Вакенродера, Тіка, Шлегеля, Новаліса й Гофмана; ця тема суто мистецька по змісту й переживанням перейшла до Жуковського („Камоенс"), Гоголя („Портрет"), Герцена („Сорока-воровка), до менших російських письменників, як Тимофієв („Художник"), Павлов („Именины") й інш. Отже повість на тему про трагедію таланту мистця, можна сміливо сказати, була уже вже м а н д р і в н о ю. Та й у самого Шевченка вона не була перша, бо якраз перед тим поет уже обробив був подібну тему в повісті „Музика". Але, крім такої чисто літературної традиції, такі теми підсказувало саме кріпацьке життя, що було багате на мистців-кріпаків, і кожний із них мав свою особисту трагедію. Про одного з таких мистців оповідає поет у повісті „Музика", про другого в повісті „Художник", як епізод подорожі його з меценатом за кордон в науку, а фактично той меценат примушував розмальовувати покої в готелю, де він оселився, або купелеві приміщення, де купалась його жінка; а найбільша трагедія, що той самий маляр мусів виконувати й функції льокая, як і музика Тарас в попередній повісті. Все це Шевченко спостерігав власними очима. Досить згадати видатного актора Щепкіна, акторів-кріпаків Ольріджів і скрипака Панова, якого поет описує в „Щоденникові".

Але в основу фабули нашої повісти могла лягти почасти доля самого Шевченка в першій половині й маляра Тиранова, якого навіть згадує в повісті, а почасти особливо в другій частині — доля талановитого скульптора Івана Тимофієва, що р. 1811 за барельєф „Покорення Казані" одержав велику золоту медалю й був залишений при Академії Мистецтв стипендіятом і мав бути відправлений за кордон для дальших мистецьких досягнень; але сталось інакше. Його учитель, проф. скульптор Іван Матрос, як розповідає Рязанов Н., в той саме

час ставив у Москві пам'ятника Мінінові й Пожарському, і з собою взяв Тимофієва. Коли праця була скінчена (р. 1818), Тимофієв, ображений, що за працю дістав малий гонорар, залишився у Москві, занедбав духом і перебував у мармуровій майстерні Пено звичайним робітником. Чисто ремісничa робота його не задовольняла, і він свою духову втіху почав шукати в горілці, і врешті загинув від холери р. 1830. І Рязанов так характеризує Тимофієва: „таким чином, цілком готовий, обдарований різьбар загинув від мистецтва безповоротно... Розвинута чутливість, незадоволена амбіція й незнання практичного життя передчасно поклали його в могилу".[30]

І Шевченко, передумуючи свою долю р. 1856, 22 квітня того року в листі до графині А. Толстої пише: „Мені заборонено писати вірші, я знаю за що, і переношу кару без нарікань, але за що мені заборонено малювати? Свідчусь Богом, що знає серця, не відаю. Та й судді мої знають стільки ж, а кара страшна! Все життя було присвячене божественному мистецтву, і що ж? не кажу вже про матеріяльні муки, про злидні, що прохолоджують серце. Але які ж то муки моральні? О, не приведи Господи нікому на світі покутувати їх, хоч з великими труднощами я одначе відмовив собі в найнеобхіднішім. Задовольняюсь тільки тим, що дає царь воякові. Але як відмовитися від думки, почуття цієї невгасимої любови до красного мистецтва? О, спасіть мене, інакше ще один рік, і я загинув. Яке моє майбутнє? Що в мене на обрії? Хвалити Бога, як богадільня. А може бути... О, хай не мутиться серце наше, мені сниться інколи бідний ученик Мартоса і перший учитель покійного Віталі. Малодушне недостойне пророцтво! Але вода на камінь падає й камінь пробиває..[31]

Простіть мені, я мучу ваше добре серце своїми безконечними скаргами; але що робити? У кого що болить, той про те і говорить".

Так писав Шевченко своїй вилвовій кореспонденці про те, що його чекає в майбутнім, і при тім нагадав долю ученика Мартоса Тимофієва, поставивши останнього долю поруч своєї, як пророцтво, як фатум. Це показує, що особиста неволя боліла Шевченка, не як людини, а як мистця, як трагедія не матеріяльного порядку, а глибоко духового. І це якраз на початку 1856 року, коли поет розпочинав свою повість. З цього випливає не цілком літературна тема якоїсь романтичної традиції чи літературного впливу, а глибокі роздумування поета над своєю долею в майбутнім, що його чекає на засланні — смерть духова й навіть фізична; почасти й тут знаходжу пояснення його пияцтва. Перед нами проходять реальні переживання людини, що втратила сенс життя, втратила всяку надію на поліпшення свого духового існування, втратила надію на те, що вона колись повернеться до того мистецького, творчого життя, яке було піднесене, як ціль, як моральний і духовий у найширшому розумінні імператив життя. І здійснити його в тих умовах, в яких Шевченко перебував, було неможливо.

---

[30] Рязанов Н.: „Матеріали для історії художеств в Россіи". Москва, 1863, кн. І, ст. 12. Про це є згадка і в С. Єфремова, „Листування", вид. Укр. Ак. Наук, ст. 652.

[31] Твори... т. III. Листування, ст. 92—93.

Так мистецько-ідеологічна концепція того часу й жорстока дійсність творили атмосферу мистцеві, в якій був тільки один вихід — поламання всіх надій, повний спад життьової енергії й смерть; ця концепція стояла перед мистецькою уявою Шевченка, коли він цю свою повість розпочинав. Отже, не надія на визволення, як гадає Айзенштох, а повна безнадійність і крах усього, в що поет вірив, чому молився й що оповивало його духову радість.

Але, коли поет почав складати фабулу для повісті й писати її, то в цю теоретично-розумову й емоціональну концепцію про трагедію мистця поступово вступає друга тема, і теж реальна для душі Шевченка і його серця, — концепція про кохання, про ролю жінки, що несподівано вривається в особисте мистецьке життя темпераментного юнака, вривається особиста трагедія Шевченка з Агатою, яка так нагадала йому молодечий роман з вімкнею Машею, її лицемірну вдачу, моральну нестійність, поверховність, і поет у другій половині повісти вже не йде за фабулою життя Тимофієва, бере не ту причину, яка привела до загибелі цього галановитого скульптора, а на перше місце висуває за причину бездушність, зрадливість і нестійність жіночої вдачі, яка і в часи юнацтва, і в часи написання повісти змусила поета так трагічно відчути й пережити на собі вдари такої жіночої вдачі. Принаймні тоді Шевченко тільки т а к відчував, тільки т а к терпів, тільки в т а к і м напрямі передумував гіркі хвилини страждань свого серця. І в напрямі тільки цієї останньої концепції — виключно трагедії серця — й змінив ту первісну фабулу повісти життя Тимофієва, й почасти свого на цю другу, бо вона сильніш і безпосередніш його дошкуляла, бо безнастанну присутність Агати на очах у Шевченка та холодну її байдужність до себе, а то й ворожість він відчував кожної хвилини, а це тяжче било по його амбіції.[32] І тільки тому він підкреслив у трагедії свого героя повісті цю однаку причину — нещасного кохання й ожеміння без друга життя, без вірної й щиролюб'ячої дружини, без будьякого родинного тепла; ці останні питання були болючими для Шевченка, якраз у цю добу й залишились актуальними до кінця його життя; його самотність, його одинокість, закинутість, без друга серця, без родинного тепла, якого він усе так шукав — це все й зроджувало в його душі той песимізм, яким поет закінчив свою повість. Усе це було таке характеристичне для самого поета; а з другого боку, ця власне концепція повісти кидає такий яскравий сніп світла на все внутрішнє, глибоко особисте життя Шевченка.

VII.

Залишилось іще питання про сюжет повісти. Завдяки тому, що все оповідання її ведеться від імени Івана Сошенка, а реально оповідач мусив іще на початку вступу Шевченка до академії з Петербурга виїхати в Україну, то, не міняючи фактичного, реального плану, поет цілий сюжет повісти різко ділить на три частини: а) стисло розповідна, в якій сам оповідач бере найактивнішу участь, як дієва особа, і через

[32] Згадаймо (з „Щоденника"), як тяжко й вороже реагував поет на заслані, коли Агата вривалась у його мистецьке життя, або коли навіть чув її голос.

те ця частина повна реальних і характеристичних малюнків реальних дієвих осіб: самого героя, К. Брюлова, Венеціянова, Жуковського, Ширяєва, дідича Енґельгардта; б) епістолярна, у формі наведення одинадцяти листів самого героя, серед яких пустого листа подається тільки короткий зміст, і двох листів товариша героя, маляра Михайлова. Листи перебиваються роздумуваннями Сошенка на різні теми; серед цих роздумувань найцікавіші про самого героя, про мистецтво й маляра, про кохання, й найбільший екскурс після одинадцятого листа про жінку-красуню, про її ролю в житті мистця, про ролю справжньої жінки в родині. В листах героя далі змальовується постать К. Брюлова, як маляра і його одруження й розлука з дружиною. Малюється прекрасна постать друга Штерберга, поляка Демського, кольоритна постать маляра Михайлова, журналіста Елькана, нікчемного мічмана Оболонського; а особливо в них майстерно розвивається тема кохання героя до Паші й змальовується образ дівчини, що так уміло повела атаку на героя й непомітно закохала його в себе, — і тут автор накидує дуже кольоритну постать тітки цієї дівчини, що зуміла так обснувати героя, що відвернула його очі навіть і від Брюлова, й зручно привела його до одруження з своєю вже вагітною небогою. Тут найцікавіше змальовано те почуття до дівчини, яке непомітно вкрадається в душу героя, розростається в сильне кохання. в) Третя частина знов розповідна, де оповідач знов у Петербурзі й розповідає, як очевидець, божевілля свого героя й смерть. Отже, центральною частиною повісти, в якій головна акція вивершується оженінням героя, вона в повісті є найважніша для неї, бо в ній, крім того, що сама фабула вивершується в своїм літературнім розвиткові до найвищого ступеня свого підпесення, відбивається й найвища в той час драма й самого на засланні Шевченка. Ось ця частина сюжету своєю формою вийшла, як я вже писав, безпосередньо з листування Шевченка з Бр. Залеським. Ця частина вводиться в циклічне обрамування першої й третьої частини розповідних. Такий прийом є властивий для Шевченка в цілому ряді його творів у „Кобзарі", в першу чергу: „Думи мої", „Тополя", „Катерина", „Гайдамаки", і б. інш. Цей прийом говорить і за те, що початок і кінець є органічні частини того обрамування сюжетового, до якого введено частину епістолярну, як головну в повісті й найбільшу. Така сюжетова схема, коли окремі частини її міняються навіть по характеру прийомів розроблення, є теж властива для романтичної доби. В такий спосіб обробляється ціли ряд творів романтичної літератури того часу. Тоді була популярна ця розповідна форма від імені дієвої особи, а особливо епістолярна, що розгортає якраз психологічну сторону акції, дає широкий простір для виявлення найінтимнішої сторони переживань і почуття героя. А характер та інтенції Шевченка передати трагедію свого серця й життя на засланні для такої форми надавались у найбільшій мірі. Отже, така пов'язаність внутрішнього, духового з зовнішнім формальним у повісті зумовлює її мистецьку вартість і як твір, що зафіксував найтрагічніші сторінки особистого життя Шевченкового на засланні, і як твір літературний взагалі.

Далі слід звернути увагу на те, як Шевченко в цій сюжетовій схемі розробляє проблему розвинення головної дії в повісті і проблему

застосування автора повісти до головного героя її й до її оповідача. В повісті з цього становища виступає три особи: автор повісти — сам Шевченко; б) оповідач — Ів. Сошенко, що від його ім'я оповідання проводиться, і в) герой повісти — маляр, якого трагедію Сошенко розповідає, а Шевченко її нам у такій формі компонує.

Хтож такий сам герой повісті — маляр? — Той же Шевченко, як я це з'ясовував раніш. Таким чином, у першій частині сюжету Шевченко вкладає в уста Сошенкові оповідання про перші свої мистецькі кроки, про викуп із кріпацтва й про вступ Шевченка до Мистецької Академії, зокрема до К. Брюлова. Отже, діє дві особи: Сошенко, що посуває акцію цілої першої частини, а юнак Шевченко пасивно стає об'єктом, навколо якого й приводу якого Сошенко провадить усю акцію, концентрує увагу інших дієвих осіб, приводить їх у рух чи то способом зацікавлення їх особою юнака, чи способом натиску на них і т. д. Так у цій частині вся акція, дія повісті спочиває на волі й темпераменті Сошенка і на моментах випадкових, так би мовити фаталістичних, від дієвих осіб не залежних обставинах, зустрічах і т. д., що теж спричинюються до того, що основна дія все йде наперед.

Але Сошенко р. 1839 від'їздить із Петербургу. Шевченко, учень Академії й Брюлова, залишається сам. В наслідок того, що й дальша дія купчиться навколо самого Шевченка — учня Академії, то в цій уже другій частині ролі дієвих осіб протилежно міняються: Сошенко стає пасивною дієвою особою й перестає бути оповідачем, за винятком деяких його ремарок та роздумувань приводу того чи того листа маляра — Шевченка, а головною дієвою особою, на якій спочиває і вся акція, вся дія повісти є сам маляр-Шевченко, що своїми листами до Сошенка цю акцію посуває наперед. Таким чином, Сошенко залишається в тіні, а на перше місце виступає Шевченко-маляр і герой і Шевченко — автор. Чи справді в основу цієї частини повісти лягла переписка Шевченка з Сошенком, коли останній виїхав із Петербургу? Фактичних слідів про це немає жодних, а коли взяти на увагу те розходження, яке сталось між Шевченком і Сошенком у Петербурзі та ще й характеристику Шевченка про Сошенка як кореспондента з року 1860, лист поета до М. К. Чалого, в якому пише: „Скажіть Івану Максимовичу, щоб він вам щиро сказав, чи здорова його жінка і його чорнявая Ганнуся? Він мені сам не напише: ледащо! та ще й старе ледащо!". А р. 1861 в листі до того ж Чалого Шевченко пише: „Старе ледащо (Сошенко) таки спромоглося на аркуш паперу та вже так його змережав, що й курці нема де клюнути. Та так по-письменному, що я насилу второпав". З цих реплік („старе ледащо") видко, що Сошенко не любив листуватися, — все це свідчить, що в основу цієї частини лягла не переписка Шевченка з Сошенком, бо такої не було, а переписка Шевченка з Бр. Залеським, про що я вже зазначив. Коли останнє правдиве, то тією особою замість Сошенка знов таки виступає сам Шевченко. Отже, в другій частині повісти подвійність першої частини (Шевченко герой повісти і автор по-

вісти) — **потроюється**: 1. Шевченко — герой повісти; 2. Шевченко — об'єктивує себе самого й роздумує над своєю долею, як стороння людина; 3. Шевченко — автор, що змальовує себе, як героя, що змальовує себе, як спостерігача, що оцінює своє власне поступування, критикує, судить. Таким чином у другій частині поет об'єктивує, змальовує себе в двох постатях, у двох обличчях: а) обличчя темпераментного хлопця, що тільки діє під впливом свого почуття, емоцій і волі, б) обличчя розсудливого, старшого, обличчя того, що пережив і переживає багато тяжких хвилин, що багато страждав, терпів і виніс із життя переконання майже протилежні тим, під впливом яких він діяв у молодості. **Поет поставив себе самого, юнака на суд перед самим собою в момент, коли він цю повість писав**; і суд вийшов хоч і терпеливий, суд любячої, прихильної людини, але суворий, суд, що осуджує ціле поступування своє в молодості, відкидає його, бо воно його теперішнього знищило й довело до катастрофи.

Ця катастрофа — в третій частині повісти. Шевченко — маляр знищений, поламаний життям, нещасливим коханням збожеволів і опинився в домі божевільних під замком, позбавлений будьякої волі, і там умирає. Так символічно поет змальовує, об'єктивує ту неволю, в якій перебував сам, і того „блудного сина", про якого він мріяв у листах до Залеського, якого взявся змалювати аж у 12 картинах; це властиво є розвинення тієї самої теми; але за цими паралельними — літературними (до цього ще „Нещасний", „Близнята") і малярським — зображеннями ховається та дійсність життя, до якого дійшов сам Шевченко на засланні в Новопетрівській фортеці: „Если продлится еще год мое заточеніе, — пише тоді Шевченко до Бр. Залеського, коли кінчав свою повість, — **то я непремѣнно одурѣю...**". Тоді в житті Шевченка збіглось багато нещасть: а) маніфест обминув його, б) замість підвищення на унтер-офіцера засуджено його на ще тяжчі салдатські муштри, в) товариші й приятелі його виходили на волю, Шевченко був забутий, самотній і доходив у настроях до відчаю, г) не було нікого, хто б його заспокоїв, приголубив, подав надію, д) тоді ж і серце його було змучене й тріскало з розпуки. Це все в мент, коли повість писалась, зійшлось до купи й трагедію поглиблювало. Шевченко був на краю загибелі: смерть або через божевілля, або через самогубство, — іншого виходу не було, й таку катастрофу подій, — поламаного життя, загубленого таланту, й змальовує остання частина повісти. Шевченка — митця, що знеміг в лабетах звіриви, відчаю, Шевченка самотнього серцем, що немає жодного відгуку, якому не втворить друге серце, — цього Шевченка в останні його хвилини відвідує Шевченко критик, розсудливий мораліст, його alter ego; в муках совісти за знищене життя й талант умирає сам один Шевченко, а в повній самотині залишається другий, тільки мораліст, тільки той, що після скінчення повісти писав до гр. А. Толстої (9 січня 1857 р.): „Дант Аліг'єрі був тільки прогнаний із батьківщини, але йому не забороняли писати своє пекло й свою Беатриче... а я... я був нещасніший

за флорентійського вигнанця, *зате тепер щасливішого від найщасливіших людей*. І виходить, що дійсне щастя не таке дешеве, як думає Шевальє де Шатобріян (дійсне щастя не дорого коштує, а дороге щастя — погане нещастя). Тепер і тільки тепер я цілком повірив у слово: люблячи караю вас. Тепер тільки молюся я й дякую його за безконечну любов до мене, за послану покуту. Вона очистила, вилікувала моє бідне хворе серце. Вона відвела призму від очей моїх, через яку я дивився на людей і на самого себе. Вона навчила мене, як любити ворогів і тих, що нас ненавидять. А цьому не навчить жодна школа, крім тяжкої школи покути й довготривалої розмови із самим собою. Я тепер відчуваю себе, коли не совершенним, то бодай бездоганним християнином. Як золото з вогню, як немовля з купелю, я виходжу тепер із темряви свого чистилища, щоб почати нову благороднішу путь життя, і то я називаю дійсним, справжнім щастям, щастям, якого Шатобріянам і в сні не побачити". Так помер один Шевченко, той великий, але нещасний артист у найширшому розумінні цього слова, й народився другий, розсудливий мораліст — християнин, що спокутував тяжкою покутою свої попередні гріхи, помилки, блуди. І кінчає поет свій лист такими словами: „Чи дочекаюся того тихого солодкого щастя, коли вам особисто стройно, спокійно, з поміркованістю *переродженого християнина*, розповім вам як сон моє сумне минуле...". Такою „сердечною сповіддю" перед смерттю, каяттям і покутою і є Шевченкова повість...

А останні слова повісти: „Другого дня я попрощався з моїми знайомими і, мабуть, навіки покинув північну Пальміру. Незабутній Карло Великий уже вмирав у Римі". Цим фактом поет датує й кінець своєї артистичної кар'єри. К. Брюлов умер 1852 р. Доба 1850—52 були найтяжчими для Шевченка; поет писав до Бр. Залеського: „Остання невдача (арешт 1850 р.) мене так заскочила, що я втратив усяку надію хоч на найменше полегчення моєї противної долі, хоч би з цього гнізда проклятого мене витягнули"...

Крім того смерть К. Брюлова була знаменним фактом у житті Шевченка. Умирав такий великий учитель... А це був той, що запалив і його талант. Згас світильник... Немає з чим зустрічати бога мистецтва... Коли така велика втрата, хай гине й його артистична душа. І своєю повістю „Художник" поет проспівав *лебедину пісню* й своїй мистецькій діяльності.

Леонід Білецький.

Червень, 1934 року.[**]
Модржани коло Праги.

[**] Зазначую дату закінчення праці тому, щоб ніхто не підозрівав мене в запозиченні головних думок, якими ця праця лучиться з передмовою М. Рудницького до повісти „Художник" (Твори Т. Шевченка, т. VII, Львів, 1934 р. вид. Укр. Науков. Інст. в Варшаві). Власне ця моя стаття мала бути передмовою до мого таки перекладу „Художника": але д. П. Зайцев, замість того, щоб переслати на скорочення її мені, передав на перепрацювання М. Рудницькому. Л. Б.

ПОЧАТКИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ГАЛИЧИНІ.

III. Перемиський осередок.

(1830-ті та 40-ві роки).

У Брні жив іще батько А. Нанке, й він зайнявся цією справою, вишукав і післав синові на поміч доброго співака, оперного хориста, також чеха, Вінкента Серсавія, який приїхав до Перемишля на сам Йордан 1830 року.[2] „Вінкент Серсавій, співак-бас, з природи обдарований красноозвучним голосом і в музиці взагалі добре освічений. Таким чином у співально-музичній школі в Перемишлі стали два вчителі, які працю поділили між себе так, що В. Серсавій учив початків і підготовляв, а А. Нанке завершував діло".[7]

Слова ці треба розуміти так, що Нанке давав останню виконавчу редакцію хоровим продукціям, а охочих учив іще грати на різних інструментах. Крім цього, він давав іще хоч деяким талановитішим учням лекції генерал-басу (гармонії). До таких належав молодий Мих. Вербицький. Для навчання Нанке „уложив на 32 таблицях дерев'яних по 2 числі школу співу німецькою мовою".[7] Про ці таблиці ближче нічого не відомо, але їх уживали при навчанні й пізніші наступники Нанке.

Крім Мих. Вербицького відзначилися в хорі: сопран І. Хр. Свинкевич, альт Матвій Пінковський та тенори Юрко Чижевич і Спиридон Алексевич. „Вони були обдаровані такими гарними й чистими голосами, що першорядні оперні співаки були б щасливі, якби природа обдарувала їх таким матеріялом".[7]

Поляки відносилися спочатку до українського хору неприхильно й з погордою. „Члени хору мусіли зносити насмішки й лайку від своїх товаришів-поляків за те, що ми співали в українській церкві. Idź, ty diaku!— говорили нам наші товариші з погордою".[8] Одначе хор робив великі поступи, й скоро здобув собі загальну симпатію, навіть у чужинців. Кульмінаційна точка його розвитку припадає на 1830—31 рік.

„Мистецький спів — у цей час нечувана новина, — притягав до катедрального собору вірних усіх класів, і навіть польські пани й уся перемиська аристократія почали ходити до церкви на українські богослужби... Особливо на піщів, чутливих на всяку велелінність, архієрейська служба Божа, зо співаками під знаменитою орудою Нанке, робила величезне враження, просто захоплювала, так що високі урядовці, професори й військові численно вписувалися до співочої школи й брали участь в хорі".[33] „Таким чином, школа сталася консерваторією в мініятурі, а хор дорівнював добрій опері, — і здавалося, що в Европі, крім трьох відомих категорій музики: німецької, італійської та французької, існує ще четверта характерна категорія, українська... Хто ж із мешканців Перемишля, прихильників музики, не згадує й сьогодні радісно про цей спів? Був він у повному розквіті й далеко подібного до нього не було".[7]

Появилася 1831 р. навіть рецензія проф. Кряіжа у віденській „Neue Theologische Zeitschrift", що в ній між іншим пишеться: „Хто

через несприятливі обставини не може насолоджуватися такою доброю церковною музикою, як її має столиця Чехії, той знайде її заступство тут у добрім, прекраснім церковнім співі. Справді можна так назвати спів у греко-католицькій катедрі в Перемишлі...".

Репертуар перемиського хору складався головним чином із церковних творів Бортнянського, Березовського, Галюпі й самого Нанке, а також із німецьких світських творів для чоловічого хору, т. зв. Liedertafel, що саме в першій половині XIX. стол. дійшли до найбільшого розквіту, й через свою легко сприймальну мелодику, нескомпліковану форму та прості засоби вияву мали великий успіх і серед української інтелігенції в Галичині. Отже, з авторів могли там входити Вебер, Шуберт, К. Кройцер, Маршнер і інші. Вербицький так говорить про репертуар перемиського хору: „Згадана школа не обмежувалася до церковного співу, але запроваджено в ній також світський і то не тільки український, але й італійський і німецький, різних авторів; співали також терцети, квартети, секстети й хори виключно чоловічими голосами".[7]

Мистецьким провідником усього був Алоїз Нанке, а організатором і активним адміністратором Йосип Левицький, що подбав також про нотозбірню при школі. Слідом за першою посилкою з Петербурга, спроваджував він інші дальші твори „іменованих і неіменованих авторів", а значно побільшив бібліотеку А. Нанке чужими й своїми власними композиціями.[7]

Про Нанке, як композитора, були різні думки. Дехто закидав йому те, що закидали чужинецьким гастрольорам взагалі: неукраїнський дух, непристосованість до обряду, вишуканість, тощо.[34] Але більшість критиків віднеслася до Нанке прихильно. М. Вербицький згадував його завжди з глибокою пошаною, а його композиції оцінював так: „Алоїз Нанке скоро зрозумів духа українських співів, що написав Д. Бортнянський, і свої твори музичні в цьому духу писав і учив".[7] Подібно також відзивався Руслав-музикант.[35]

Твори Нанке використовували з рукописів у Перемишлі, а згодом також у Львові та Відні. Друком появилося деще аж 50 років пізніш у збірнику Ів. Кипріяна.[35]

Цілу музичну справу в Перемишлі фінансував, як сказано, єп. Снігурський, і через те катедральний хор уважався до певної міри його приватним підприємством, — крім виступів у церкві, він мусів брати участь іще в різних бенкетах у єпископському палаці, і тоді, звичайно, виконував численні пісні зо свого німецького репертуару. „Єп. Снігурський уже з молодих літ був веселий і любив пісні. Ці співаки не тільки в церкві при різних урочистих обрядах, але й для забави гостей підчас обідів і при інших нагодах співати мусіли. А гостей у нього повно бувало".[30] Самого Нанке єпископ любив і шанував. Він „часто давав йому дарунки й відзначав його тим, що не тільки в кожну неділю, але й на всякі балі запрошував, яко Musik-Künstler'a до столу".[8]

Загальне захоплення музичним мистецтвом було в Перемишлі

тоді таке велике, що Снігурський наказав навіть своїх слуг учити мистецького співу.[23]

Такий стан продовжувався аж до 1834 року. За п'ять років праці Нанке трапилася йому тільки одна неприємна подія, а саме десь 1830 р., як я рахую. В шематизмі перемиської епархії на рік 1831 читаємо: Chorus canentium cathedralis: director canentium vacat. Corepetitor et primus basso d. Vinc. Sersavi.

Знаємо з попереднього, що в 1830 році Нанке в школі й на хорах працював, отже його неприсутність треба пересунути аж на осінь цього (1830) року. На мою думку пояснення цієї справи подає Йос. Левицький: „Гідним уваги є також те, що за рекомендацією п. Костянтина Павликовського, дідича з Рожубевич, на місце Нанке в році 1833 (?) прийнятий був певний вірменин, на ім'я Кречунович. Але ця людина, бувши пів року диригентом хору, в заплутаних своїх справах не відповідала своєму званню і А. Нанке знову прийняв провід співу".* В датуванні цього факту Левицький міг помилитися; думаю, що епізод цей треба пересунути на зиму 1830—31 року. Думаю також, що в цьому інциденті винен був непогамований характер Левицького[26] й якась інтрига.

Значні зміни в хорі викликала епідемія холери, що поширилася в Перемишлі та його околицях у 1833 році. Про це розказує Ів. Хр. Синкевич: „Юрко Чижевич помер на холеру; на його місце поступили в хор Спиридон Алексевич і Антін Гелитович. Я виїхав на 4 місяці до дядька о. Заготинського в Стрілках, який для охорони перед холерою примушував мене пити горілку й курити тютюн. Проте мій дядько скоро таки вмер на холеру, а я стратив сопрана. Моє місце (соліста) в хорі зайняв Володислав Вербицький, а Михайло Вербицький співав у цей час в альті. Коли на холеру захворів сам єп. Снігурський, його капелан о. Йосип Левицький покинув його й утік на гору Знесіння під Перемишлем. За цей поступок Левицького усунули з посади капелана, а призначили вікарієм при катедрі; там він зайнявся оснуванням друкарні. Варт згадати, що єп. Снігурський був такий добрий та щедрий, що, захворівши на холеру, не мав дома ні крейцара; капелан утік, — а коли післав до крамниці по харчі, купець не хотів йому дати вборг. З цього часу єпископ менше давав убогим і рідше влаштовував балі для урядовців, зате збирав гроші й підпирав ті установи, що їх сам раніш оснував. Не маючи вже такої заохоти, Нанке працював тепер не з тією відданістю, що в перші роки".[24]

В році 1834 А. Нанке розхворівся й уступив з посади. Від цього часу він зникає цілком з музичного горизонту; звичайно, він мусів кинутися на приватні лекції й роздрібнював себе в тяжкій, непродуктивній праці. Одружений був Нанке з ближче невідомою Кароліною Ріхтер. Збереглася метрика смерти їх шестимісячного сина Артура, що вмер 26 лютого 1836 р.[25]

Умер Алойз Нанке при кінці 1835, або в 1836 р.

Місце диригента й учителя в перемиській школі зайняв після нього (1834 р.) Вінкент Сересвій.

У цьому ж (1834) році покинув Перемишль і енергійний Йос. Левицький, що пішов на сільську парохію. Взагалі це був час, коли з перемиської школи почали виходити перші кадри молодих вихованців, і вони ідею мистецького співу пропагували на практиці в різних осередках австрійської України.

Найбільш активним у цьому напрямку був І. Хр. Синкевич. У вересні 1833 року він переїхав на Буковину до Чернівець і там поступив на 2 рік філософії. Музичного мистецтва в Чернівцях не було ніякого, отже Синкевич зразу заходився коло організації хору на перемиський зразок. Він сам так про це оповідає: „Зібравши біля себе кількох музикальних людей, я почав учити їх співу за слухом. Пам'ятаю, що як перший твір співали ми в церкві: „Буде ім'я господнє" Бортнянського. Слухав нас тоді професор філософії Барановський, спудика й щирий українець; він зараз приступив до мене й з нехованою радістю сказав: „Ви співаєте концертово! Де ви цього навчилися?" Після такої заохоти я прийнявся щиро за науку співу, зібравши невеликий, але добрий хор. В баритонах співав у мене Дмитро Янович (потім парох у Бовшові), в басах Фелікс Шумлянський (пізніше був гувернером у кн. Костянтина Чарторийського, потім давав концерти в Англії й умер учителем музики у львівській латинській семінарії), в сопранах Антін Кохановський (пізніше черновецький бурмістр і маршал буковинського сейму), а в альтах Стебельський. Перший раз співали ми 4-голосну літургію Бортнянського на похороні Лаврецького, що вмер у листопаді 1833 р. Цим виступом звернули ми на себе увагу, а проф. Барановський почав помалу перемовляти українську інтелігенцію з костела до церкви. Головними протекторами мистецького співу, крім проф. Барановського, були ще: префект гімназії Гляц, що кожну неділю сидів при нас на хорах, і катихит Амтман, родом чех, сам музик. От тоді то пробував і я сам компонувати музичні твори. Юліян Скончинський, потім парох у Пилипчу, написав для мене два вірші. „Spiesznym krokiem tu przybywamy" і „Żyj w szczęściu i w spokoju", і я скомпонував їх на ноти; перший раз виконувалися ці пісні в день іменин проф. Барановського, а вдруге з додатком „Многая літа" на цісарські уродини. З цього часу латинський костел запустів, а вся інтелігенція, без огляду на віру, товпилася в уніятській церкві. О. Сухопан, професор богословія в православній семінарії, пропонував мені місце вчителя співу в чернівецькій семінарії й плату 500 злотих в рік, а Барановський придумував різні способи, щоб мене затримати в Чернівцях, але ж я, закінчивши філософію, поспішався до Галичини, бо там відкривалося переді мною, як любимцем спис. Снігурського, широке поле".[8] В році 1835 Синкевич справді покинув Чернівці, а по його відході музична справа там упала. Аж багато пізніш основано в Чернівцях постійну музичну школу цісарським патентом з 24 листопаду 1846 р.[38]

Маємо також відомості, що вихованці перемиської муз. школи занесли музичне мистецтво аж в Закарпатську Україну до Ужгороду, і там при катедральній церкві зорганізували хор; а саме: „Межи співа-

ками перемиської школи визначався також Костянтин Білорусин, який співав сильним басом і визнавався також у генерал-басі; він пішов р. 1837 на Угорщину й оснував вищий мистецький спів в Унґу, в дієцезії Мукачівській".[2] Хор цей існував потім постійно. і ще в році 1854 маємо замітку з Ужгороду: „Хоръ фигуральный, заведеный съ 1833 года (помилка! треба 1837), его же тепер (1854 р.) 14 малолѣтныхъ юношей и 24 причетниковъ составляетъ".[39]

Вплив перемиської школи простягався ще далі.

Література (нотп 1—32 див. по передніх розділах).

[33] Руслав-Музикант: Спасительні діла сп. Снігурського. — „Слово", Львів 1884, ч. 50.

[34] Див. напр. пізнішу оцінку композицій Нанке Дометом (Садовським): „Взаємини межи рускою церковною піснею а руским народом", стаття в „Музичному Календарі" Львів, 1904, ст. 67—71.

[35] Кипріянъ Иванъ: „Литургія въ партитурѣ на 4 голосы мѣшаного хору". Перемишль, 1882, ін. 4, листів 1. Крім Нанке знаходяться тут іще твори Бортнянського, Вербицького й ін.

[36] У стосунках із людьми Йосип Левицький (перемиський) був справді первовий і прикрий. Навіть уже в глибокій старості, бувши на селі, він пересварився з одним селянином за межу, й при цьому так схвилювався, що дістав параліч і вмер.

[37] М. Вербицький: О пінію музикальнім 1863. — Дату уступлення Нанке й наступлення Серсавія беру з шематизму перемиськ. єпархії на рік 1835.

[38] „Вѣстник", Відень 1850, ч. 70, стр. 279.

[39] „Зоря Галицкая", Львів 1854, ч. 20, стр. 251, допис „Изъ Унгограда".

Стрий. Зиновій Лисько.

УКРАЇНСЬКА РОМАНТИЧНА БАЛАДА.

У своїй першій „Хустині", написаній в році 1844.,[1] Шевченко на основі народньої пісні про смерть чумака в степу розвинув, послугуючися майстерною формою, картину трагедії дівчини, що, вишиваючи хустину, чекає даремно померлого милого з дороги.

„Калина" оспівує також тугу дівчини за вмерлим милим, уживаючи при тім символів, прийнятих у народніх піснях.[2] В цій баладі романтичний елемент, покладений на основу реального сільського життя, набирає сентиментальної закраски.

У „Сові", написаній уже 3 роки перед „Калиною",[3] змальована божевільна туга та нещаслива доля матері, що їй сина забрали в салдати. Тут іще виразніш виступає на перший план реалістичний елемент. і тим реалізмом „Сова" становить перехідне звено до другої групи балад Шевченка, написаних уже на засланні.

Найбільша частина тих засланецьких балад видвигає на перше місце побутовий, реалістичний малюнок, часто з підкреслюванням соціяльного мотиву. І так, іще в петербурзькій цитаделі написана по „Калині" поезія „Не спалося, а ніч як море",[4] що подає діялог між двома салдатами, з якого довідуємося про гірку долю одного з них, якому пан звів любу дівчину. В „Пустці",[5] написаній

---

[1] Кобзарь I. 259—261.

[2] Пташка. Кобзарь I. 424., вірш 16—27, 426, в. 63—66.

[3] 1844. Кобзарь I. 238. — [4] Кобзарь I. 431—3. — [5] Кобзарь I. 434—5.

з тій же цитаделі, нарисовані коротко руйнуючі наслідки рекрутських поборів по селах, а при всьому реалізмі цієї балади допускає автор романтичну декорацію в формі хати-пустки, з якої

..... в вікно, неначе баба,
Сова виглядає".

Між твори, в яких говориться про наслідки неморального життя панів та про нещасливу долю салдатів, належить балада „Між скелями неначе злодій".[8] Улюблений Шевченків мотив про покриток, зведених панами, знайшов відголос і в короткій баладі: „Із-за гаю сонце сходить".[7]

Між останні балади Шевченка, написані в роках 1848—1850, належать: „У неділеньку та раненько",[8] яка оспівує тугу дівчини за загинулим її милим-чумаком та становить коротший і інтересний цікавим ритмом pendant до першої „Хустини", далі „Не хочу я женитися".[9] Між побутові балади треба безперечно зачислити й знаний вірш н. з. „Чума"[10]. Поемка, яка починається словами „У Вильні, городі преславнім",[12] належить теж між балади. Цікава вона тим, що тут Шевченко взяв фабулу з чужого, неукраїнського середовища. Хоч формально балада опрацьована гарно, все таки сенсаційна фабула не гармонізує з тоном інших балад Шевченка й становить неначе наворот від романтичної до старої страховинної балади. Побутовою баладою є „Ой крикнули сірі гуси".[10] До побутових балад вкінці належить і та, що зачинається словами: „Якби тобі довелося".[11]

Довша балада „Титарівна", написана в 1848 році,[13] розвиває широкий побутовий малюнок, соціяльно підкраплений, який автор сплів із народнім, а може тільки з якогось іншого народнього повір'я викомбінуваним, повір'ям про свого роду Агасвера чи Марка Проклятого. — і таким чином ця балада становить перехід до другої групи заслапецьких балад, в яких основну ролю грає народня поезія. Сюди належить формально гарно опрацьована, в дусі народньої поезії видержана, коротка балада з метаморфозою: „Коло гаю в чистім полі".[14] Чуже, орієнтальне повір'я азійських кочевиків опрацював Шевченко, живучи між ними, в баладі „У Бога за дверми лежала сокира", написаній в Орській кріпості в 1848 р.[15]

Одна з найкращих заслапецьких балад: „У тісі Катерини"[16] основана, як уже доказав Петров,[17] на народній пісні про Марусю, яка посилає козака по тройзілля собі на лік, обіцюючи вийти за нього заміж; за його неприявности однак виходить за іншого, а козак, повернувши з тройзіллям, зрубує їй голову. Шевченко переміпив фабулу в тім змислі, що місце тройзілля займає Катеринин милий, якого вона хитро визволяє з татарської неволі при допомозі закоханого

[6] Кобзарь II. 129—134. — [7] Кобзарь II. 160. — [8] Кобзарь II. 170. — [9] Кобзарь II. 176—177. — [10] Кобзарь II. 213—214. — [11] Кобзарь II. 215—218. — [12] Кобзарь II. 185—187.

[13] Кобзарь II. 98—104. — [14] Кобзарь II. 140—141. — [15] Кобзарь II. 73—75. — [16] Кобзарь II. 157—159. — [17] Петров, ор. с. 360—361. — [18] Кобзарь II. 32—35. — [19] Кобзарь II. 48—51. — [20] Кобзарь II. 48—51.

в неї іншого козака. Прибравши деякі формальні елементи з народніх дум та сконкретизувавши історичне середовище, Шевченко витворив вірш, який може служити переходом до останньої групи засланецьких епічних балад, а саме до балад з історичними мотивами. Сюди належить знаний „Іржавець“,[18] „Вибір гетьмана“[19] і під формальним оглядом майстерна „друга“ „Хустина“ з символічним образом кохання дівчини до вбитого козака — хустиною, якою вкрите сіделечко осиротілого копя.[20] На цій баладі відбився ясно, так само як на деяких історичних поемах, вплив польського романіста Чайковського.[21]

Крім вище розглянених епічних, декуди й сильно драматичним елементом підкрашених, балад написав Шевченко на засланні ще цілу групу ліричних балад. І так, між історичними баладами визначається настроєвий малюнок „За байраком байрак“[22] — у романтичні декорації вбрана ремінісценція про козацькі подвиги козацтва, тепер потомками забуті. Ціла ситуація, історична обстанова та форма (монолог, говорений повсталим із гробу представником козацтва) кажуть догадуватися, що можлива тут ремінісценція на ліричну баладу А. Метлинського „Гетьман“.

Побутові ліричні балади Шевченка визначуються головно тим, що в одних із них на першому місці любовний момент, а в других знов соціяльний. Між побутові ліричні балади з любовним підкладом треба зачислити в духу народньої пісні видержану знану думку „Нащо мені чорні брови“,[23] інтимною лірикою прогріту поезію „І широкую долину“,[24] народню наївну пісню „Ой пішла я в яр за водою“,[25] а також автобіографічний знаний симпатичний спомин: „Мені тринадцятий минав“.[26]

Немов би перехід від побутово-любовних до побутово-соціяльних ліричних балад творить на народній пісні основана думка „Три шляхи“, написана в 1847 р.[27] Соціяльною ліричною баладою, що малює катастрофальні наслідки несправедливих московських бранок в Україні, є коротенька думка з інверсією (вміщеною в двох останніх стрічках), що зачинається словами „Ой виострю товариша“.[28] Нещасну долю сироти дівчини, спричинену теж соціяльним ладом, малює Шевченко у коротенькому вірші „Ой умер, умер батько“.[29] Та найкраща формально соціяльна лірична балада Шевченка — це „Сон“, присвячений Марковичевій, побудований на контрасті між сном-мрією і жорстокою дійсністю.

Приглядаючись до засланецьких епічних та ліричних балад Шевченка, мусимо ствердити, що переважна їх більшість написана під безпосереднім впливом народніх пісень, що відбилося особливо на їх формі; ці короткі, ядерні, чисто народні балади своєю формою не нагадують перших довгих романтичних балад Шевченка. З перевагою впливу народніх пісень зв'язана також перевага реалістичного еле-

---

[21] Данилевич ор. c. 224. — [22] Кобзарь I. 419—420. — [23] Кобзарь I. 61—62. — [24] Кобзарь II. 173. — [25] Кобзарь II. 161. — [26] Кобзарь II. 23—24. — [27] Кобзарь I. 427—428. — [28] Кобзарь II. 147.
[29] Кобзарь II. 183. — [30] Кобзарь II. 328—329.

менту, а розвій самої особистости поета знов виявився в історичних та соціальних їх мотивах. Під естетичним оглядом деякі з цих балад не дорівнюють формально майстерним першим романтичним його баладам, але є між ними також і естетично дуже вартісні речі. Взагалі як чисто романтичні, так і засланецькі балади Шевченка мають високу літературну стійність і ставлять автора на перше місце між українськими баладистами.

Ранні романтичні балади Шевченка, як визначні твори того роду, відбилися широкою луною в українській літературі. Майже всі українські поети пошевченківської доби писали під їх впливом такі твори. Сильнішим талантам це ще не пошкодило дуже (напр. Костомаров, Куліш, Воробкевич і ін.), але люди зо слабшими, або хоч би й дуже сильними, та з часом ослабленими талантами цілком пірнули були в бездушне перевіршовування романтичних балад Шевченка, і цей факт у дуже значній мірі причинився до повного звироднїння й упадку балади в нашій літературі. Два найбільш відстрашаючі приклади — це в придніпрянській Україні Шишацький-Ілліч, а на Буковині О. Федькович в періоді упадку свого таланту, якого

„Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з умерлими" („Мертвець")

ввійшло вже в „прятчу во языцѣх".

До могутньої трійки найвизначніших київських українських письменників належив іще, побіч Костомарова й Шевченка, і Панько Куліш, третій по А. Метлинському й Костомарову в українській літературі поет, що старався впровадити в нашу поезію якнайбільш західньоевропейського духу. Був універсальним письменником: ліриком, епіком, драматургом, романістом, ученим, перекладчиком — але в розвою української балади значення має дуже невелике. Оригінальних балад не писав взагалі, а найбільш іще прислужився розвоєві балади своїми перекладами деяких балад польських та німецьких.

Для нас цікаві головно переклади трьох типових романтичних балад Міцкевіча, поміщені в петербурзькій „Основі" в 1861 р. З них „Русалка"[1]. Міцкевичова баллада — це переклад „Świteziankі",[2] назагал досить вірний. Головна зміна, яку Куліш провів при перекладанні, це зредукування закінчення балади, а головно обох монологів русаки, поміщених у „Switezian-ці"[3] в строфах 19—23 і 32—34.[4] Перший із них скоротив із Міцкевичевих 5-ох на 3 строфи,[5] а другий із 3-ох на одну.[6] І треба признати, що тим перекладчик баладі ніяк не пошкодив, ба — ще й підніс враження внесеним скорішого темпу та здраматизуванням декотрих місць.[7] Певно з естетичних мотивів, оминаючи розтягнення, викинув Куліш також строфу 27-у, перевіршовану в Міцкевіча з „Рибалки" Гете. Щодо поодиноких образів та засобів дикції, то Куліш замінив штучні літературні романтичні засоби стилістики Міцкевіча часто на українські народньопоетичні стилістичні засоби, що українському перекладові також придало більше чару й краси.[8]

Програмову баладу Міцкевіча „Romantyczność“ переложив Куліш п. з. „Х и м е р и“. Щодо формального боку, то цей переклад самостійніший, ніж попередній: менш-більш правильно повертаючі строфи Міцкевіча Куліш закинув і переложив баладу, вживаючи аж п'ятьох різних розмірів та строф, між ними й звичайного коломийкового вірша. Зміст і хід думок оригіналу докладно додержані, тільки поодинокі поетичні образи та звороти знов замінено засобами української народньої стилістики. В перекладі затерлася до певної міри програмовість цього віршу та взагалі не віддана його поанта, — окрилене гасло романтизму, кинене в ній Міцкевічем: „Miej serce i patrzaj w serce“. Це місце передав Куліш так:

..А без серця в чуже серце
Не заглянеш оком“,

а цим стер цілком афористичність його та змістовність, взяту в лаконічну форму.

„Ч у м а ц ь к і д і т и“[9] Міцкевичова баллада: „Powrót taty“[10] це вже не переклад, а вільна перерібка оригіналу, транспозиція цілої події до українського середовища. Під естетичним оглядом річ далеко слабша, ніж дві попередні.

Уже пізніш, в 1897 р., видав Куліш у Женеві збірку перекладів з Шіллера, Ґете, Гайне й Байрона п. з. „П о з и ч е н а к о б з а“, сповняючи такий великий, важний для української літератури культурний чин. Між тими перекладами є й декільки балад Шіллера й Ґете, а між ними визначається гладкий і вірний переклад Шіллерового „Графа Габсбурга“.[11] Переклад цей Куліш сам цінив дуже високо, пишучи: „Ось вам... Шіллерова дума про графа Габсбурга. Не Жуковського в ній переважено в шіллеровщині, а ту мову, що служила Жуковському...“.[12] Далі є в „Позиченій кобзі“ між іншими балади Ґете „Співець“,[13] „Вільпаний цар“ і „Рибалка“,[14] що не дорівнюють поетичною красою оригіналам, і гарно переложена „Балада про князя-старця“.[15]

Взагалі своїми перекладами з німецької та англійської літератур[16] прислужився Куліш нашому письменству найбільш, прямуючи до ідеалу, що в віршованому вводі до „Позиченої кобзи“ висловив так:

„І вклонимось тіням великославних,
Що викликав із забуття про нас,
І зробимось в Слав'янстві рівноправним
Народом, як бувало в оний час“.[17]

Так само, як і Куліш, перекладами романтичних балад причинився до розвитку того жанру в нас ще один член Кирило-Методіївського Братства, — О л е к с а н д е р Н а в р о ц ь к и й. Він, крім цілої „Іліяди“ та „Одисеї“, переклав був також на українську мову Міцкевичеві балади: „To lubię“, „Rybka“, „Romantyczność“, „Kurhanek Maryli“, Одиньця-Міцкевіча „Paniez i dziewczyna“, 12 Оссіянових містифікованих старошкотських балад і деякі поезії Байрона, Шіллера й Ґете.[18] Переклади його однак, на жаль, не могли сповнити свого завдання, бо не були взагалі друковані.

Співробітником „Основи", заложеної бувшими Кирило-Методіївцями пізніш в Петербурзі, був лірик та автор романтичної балади „Загублені душі" Василь Кулик.[19]

Для доповнення нарису розвою української романтичної балади прийдеться ще хіба тільки згадати, що деякі баладні мотиви опрацювали у своїх прозових писаннях теж наша велика новелістка Марко Вовчок (Дев'ять братів і десята сестриця Галя, Кармелюк, Лимерівна, а головно — Чари) та романіст Іван Нечуй-Левицький (казка: „Запорожці"). Окремої студії варті мало знані балади С. Руданського, що виходять уже поза границі чисто романтичної балади.

Галицька й буковинська балада, започаткована народньою поезією та польсько-українською школою інспірованими баладами Маркіяна Шашкевича,[20] дальше розвинена в творах Миколи Устіяновича й Антона Могильницького, оживлена народньо-поетичними мотивами та романтичними шевченківськими засобами представлення в Сидора Воробкевича. — найкраще розцвіла під пером Осипа Федьковича.

Збираючи до купи все те, що сказано про українську романтичну баладу, ми можемо ось як коротко в головних рисах накреслити лінії розвою цього жанру в нашім письменстві доби романтизму.

Характеристичне для української літератури те, що бракує їй чистого типу балад страховищних і бурлескних, та що розвій цієї балади почався чисто романтичним типом, так як його створив був Бюргер. Ця романтична балада розвинена найкраще, а відрізнюється вона від романтичних балад інших народів тим, що вона ще сильніше, ніж ті, зв'язана з народньо-поетичними мотивами. Свій чистий тип заховує вона тільки в самих початках романтизму, і то не все, а далі все більш переплітається з мотивами реалістичними та соціяльними. Романтичну українську баладу, по перших перерібках з Ґете й Міцкевича, що зробив Артемовський та надрукував в 1827 р., впровадив у літературу Лев Боровиковський своєю в 1829 р. опублікованою „Марусею", баладою чистого романтичного типу, в якій, однак, уже далеко більш, як у її російському первовзорі Жуковського, пробивається реалістичний нахил до малювання сільського українського середовища. В початках романтизму творив ще балади і Білецький-Носенко, що вніс у нашу баладичну літературу ряд мотивів із німецького письменства, на жаль, своєчасно ненадрукованих. Далі українська романтична балада прибрала сильну реалістичну закраску та перші відгуки соціяльних мотивів у баладах Кост. Думитрашка, також неопублікованих. Після типово-романтичних ліричних балад А. Метлинського, у яких найшов найсильніший відгук козакофільський історизм романтиків, найкраще розцвіла романтична балада вже в київській добі романтизму під пером Костомарова й Шевченка. Костомарів дав цілий ряд формально досить добрих балад, і в них опрацьовував мотиви народньопоетичні, історичні та взяті з чужих романтичних літератур,

а визначаються його балади реалістичним нахилом до конкретизування історичної обстановки та українського середовища. Костомарів дав крім того українській літературі низку пригарних ліричних балад та був тим письменником, що, вслід за перекладами Амвросія Метлинського, старався вводити до української літератури якнайбільш західньоевропейського духу, а його діяльність в цьому напрямі продовжували П. Куліш та Ол. Навроцький. Вкінці Шевченко дав у своїх ранніх баладах найкращі зразки чисто романтичних українських балад, заснованих на народній поезії, часто соціяльно забарвлених та опрацьовуваних за формального впливу західньоевропейського (за посередництвом польської й російської літератур переданого) романтизму, а в засланецьких баладах підкреслив сильніш реалістичний та соціяльний момент, і витворив зразки коротшої розмірами балади-пісні та історичної балади.

В цілості можна стверднти, що українська романтична балада набула своєрідної, тільки собі притомої закраски сильним зазначенням українських фольклорних мотивів та що ніколи не вдержалася в своєму чистому тині, приймаючи в себе й реалістичні та соціяльні елементи. В такому мішаному, перевагою романтичного елементу характеризованому виді, українська романтична балада пробула цілу першу половину XIX-го століття, виказуючи між своїми творами багатенько поезій не тільки історичної, але й тривалої мистецької вартости.

ЛІТЕРАТУРА. 1. Романтизм. Zygmunt Lempicki: Romantyzm. Przyczynki do krytyki pojęcia. „Pamiętnik literacki" 1917. — Н. И. Замотинъ: Романтизмъ 20-ыхъ годовъ XIX-го стол. въ русской литературѣ. Том I. Варшава. 1903. Том II. Изданіе I. (Вольф). 1913. Особливо перші розділи II-го тому. —J. Máchal: Slovanské literatury II. Praha 1925, стор. 1—3.

2. Український романтизм. И. И. Замотинъ: ор. с. II. — П. Петровъ: Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія. Київ, 1884. — Н. Дашкевичъ: Отзывъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки исторіи украинской литературы XIX. стол. Отчетъ о 29. присужденіи наград гр. Уварова. Приложеніе к 59-му тому Записок Императорской Академіи Наук, ч. 1. Петербург, 1888. — О. Огоновскій: Исторія литературы русков. Том II. отдѣл 1, 2. Львів 1889, 1890. — С. Єфремов: Історія українського письменства. Видання 4. Том I, II. — О. Дорошкевич: Українська література. Підручна книга. Київ, 1922. — О. Дорошкевич: 20—40. роки в українській літературі. І. Київ, 1922. — Dr. M. Murko:

---

[1] „Основа" 1861, IX; Твори Пантелеймона Куліша. Руска Письменність VI/3, том III. стор. 361—366. 558. [2] Pisma Adama Mickiewicza, ор. с. I. 114—118. [3] Pisma. I. 116 і 117. [4] Твори. III. 364. [5] Твори III. 366. [6] Пор. строфа 11., Міцкевіч I. 115, Куліш III. 363. [7] Pisma. I. 117. [8] Пор. напр. відповідь русалки хлопцеві, Міцкев. I. 115, Куліш III. 362—363. [9] „Основа" 1861. X. Твори III. 387-370, 558. [10] „Основа" 1861. XI-XII. Твори III. 370-374, 558. [11] Твори III. 416—420. [12] Твори III. 411. [13] Твори III. 436—7. [14] Твори III. 438. [15] Твори III. 440—443. [16] Між ними, крім 61 вірша „Позичеиої кобзи", знаходимо в нього й цілого Байронового „Шильонського в'язня" й „Чайльд Гарольда" та частину „Дон-Хуана", а також більшу частину Шекспірових драм (Твори III. 576). [17] Твори III. 413. [18] Петров. ор. с. 260—261. [19] Огоновський, ор. с. II/2 684. [20] Див. К. Студинський: Генеза поетичних творів Марк. Шашкевича. Львів, 1910. стор. 21—30; 65—68.

Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz, 1897 стор. 238. 254. — О. Колесса: Шевченко й Міцкевич. „Записки Наукового Товариства імени Шевченка". Том III. — І. Бодянскій: О народной поэзіи славянскихъ племенъ, 1837. — П. Поповъ: Письма къ М. П. Погодину. Москва, 1879. — В. А. Францевъ: Письма къ Вячеславу Ганкѣ. Варшава, 1905. — К. Студинський: Кореспонденція Головацького. Збірник фільольогічної секції Наукового Товариства імени Шевченка, XI—XII. J. Michal, op. c. — Поему „Харко" опублікував Стешенко в „Записках Українського Наукового Товариства в Київі" кн. XIII. 1912. р.

3. Теорія балади. Dr. L. Chevalier: Zur Poetik der Ballade. Jahresberichte des Staats-Obergymnasiums Prag-Neustadt. I. 1891. II. 1893. III-IV. 1895. — R. Müller-Freienfels: Poetik. Teubner, Leipzig Berlin 1914. — О. Дорошкевич: 20-40 роки (ор. с.) стор. 127. — Домбровський: Українська поетика. Перемишль, 1924. — Dr. F. Marković: Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci. Rad Jugoslavenske Akademije. Kn. 138. Zagreb, 1899. — О. Колесса: ор. с. 53.

4. Українська балада. Петров, Дашкевич, Огоновський, Єфремов, Дорошкевич ор. с. — Твори Артемовського-Гулака: Руська Письменність І. Львів 1904. — Л. Боровиковський: Маруся. Українська балада. Видав і пояснив Др. Іван Франко. Літературно-наукова бібліотека ч. 40. Львів 1902. — М. Возняк: До письменської діяльности Левка Боровиковського. „Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка" том. 136—137. — Твори Амвросія Метлинського. Руська Письменність IV. Львів, 1914. — „Časopis Musea Král. Českého" 1842. XVI. — Твори Миколи Костомарова. Руська Письменність IV. Львів, 1914. — Pisma Ad. Mickiewicza, wyd Kallenbacha, t. I II — Тарас Шевченко: Кобзарь, під редакцією Івана Франка. Том І. Львів, 1908. Том. II. Львів, 1908. („Українсько-руська бібліотека" том 6. 7). — О. Колесса: ор с. — Твори Пантелеймона Куліша, том І. II. III. Руська Письменність VI. Львів, 1908. VI/2. Л. 1909. VI/3. Львів, 1910. Твори Маркіяна Шашкевича. Руська Письменність III/1. Львів, 1913. — К. Студинський: Ґенеза поетичних творів Маркіяна Шашкевича, 1910. По-польськи в „Rozprawach wydziału filolog." Краківської Академії, 1896. т. 27. — Твори Николи Устияновича і Антона Могильницького. Руська Письменність III/2. Львів, 1913. — Твори Ізидора Воробкевича. Том І. Руська Письменність XII/1. Львів, 1909. — Писання О. Ю. Федьковича. I—IV. Львів 1901—1910.

Львів. Микола Гнатишак.

М. П. ВАСИЛЕНКО Й ЙОГО НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ.

Як виходить із цього огляду, в наукових працях Василенка досить значне місце займали досліди різних історично-правних питань. Особливо це можна сказати про роки його академічної праці. Та помино української історії й права Василенко цікавився й іншими науковими галузями, особливо в давніших часах. Для повноти огляду треба згадати ще кілька його праць, що торкаються питань із всесвітньої історії, архівної справи й історично-літературних та етнографічних.

В першому томі московського збірного видання п. з. „Отечественная война" знаходимо дві статті Василенка. В одній він вияснює відношення між Росією й Францією перед революцією 1789 (ст. 1—19), у другій — зріст французьких впливів у Росії (ст. 20—25). Василенко подає тут огляд дипломатично-політичних зносин між Росією й Францією, починаючи з часів Петра I; докладно представляє нам французь-

ких і російських послів, що були дипломатичними представниками в Петербурзі й Парижі, зупиняється на моментах зближення й відчуження між Росією та Францією, на деяких політичних інтригах тощо. Щодо французьких впливів, то він вияснює їх, починаючи з часів Єлизавети Петровни. Ні в одній із цих статтей Василенко зовсім не торкається України, а говорить виключно про Московщину. До цього пригадаю, що на деякі чисто російські теми писав він також статті для енциклопедії Брокгауза й Ефрона.

На архівні теми у Василенка маємо тільки пару невеликих заміток іще з початку 1890-их рр. З них більша „Къ вопросу о децентрализаціи нашихъ историческихъ архивовъ"[78] написана в зв'язку з Румянцевським Описом. Василенко висловлює в ній свої погляди на архівну справу. М. ін., він досить скептично ставиться до праці архівних комісій. Взагалі ж він проти „мелкой децентрализаціи архивовъ" і за організацію архівних осередків по обласному принципу.

На цю замітку Василенка відізвався полемічною статтею Д. Багалій,[79] що признає там рацію існування обласних архівів, але в той же час дуже речево обстоює й організацію науково-історичної роботи в провінції. Багалій спеціяльно борониє існування губерніяльних архівів і архівних комісій, про які так негативно висловився Василенко.

Трохи більш у своїх публікаціях Василенко присвятив уваги справам історично-літературним. Такою з части була й його велика праця про О. Бодянського,[80] про якого поетичну творчість він пізніш писав спеціяльно.[81] Далі маємо в Василенка палів белетристичну замітку, присвячену І. Котляревському,[82] пару дрібних заміток, або уступів у рецензіях на літературні теми.

Нарешті згадаємо й про статтю Василенка „Непріемпості через етнографію".[83] На основі архівної справи Ф. Чацького в університеті Св. Володимира, Василенко вияснює спробу Чацького з р. 1810 зібрати на Правобережжі відомості про народні ліки. Чацький звернувся в цій справі до київського губернатора, той до повітових маршалків, а ті до місцевих дідичів з проханням допомогти намірові Чацького. Але трудність виявилася в тому, що знахарки („відьми") практикували на селах не відкрито, й поміщики не знали, як їх викрити, щоб дізнатися про їхні способи лікування. Один із поміщиків із цією ціллю зібрав до річки всіх жінок і наказав їх тонити (в добрій вірі, що відьма не потоне, а завсігди випливе!). Та проба скінчилася нещасливо. Мабуть якась із жінок утонула. В зв'язку з цим почалося листування в Чацького з міністром освіти (Олексієм Кир. Розумовським), справа дійшла до царя, й Чацькому заборонено без дозволу вищої влади роз-

[78] „Кіевская Старина", 1892, т. 39.

[79] Нѣсколько замѣчаній по поводу статьи Н. В. о децентрализаціи нашихъ историческихъ архивовъ. „Кіевская Старина". 1893. т. 40. ст. 346—355.

[80] „Кіевская Старина", 1903 р., і окремо.

[81] „Україна" 1914. кн. IV.

[82] „Кіевская Старина", 1902. т. 77.

[83] „Етнографічний Вісник", Київ 1927.

починати такі справи. Василенко в своїй статті наводить дещо з листування в цій справі.

Оглядаючи наукову діяльність Василенка, не можемо обмежуватися тільки розбором його публікацій, а мусимо зупинитися також і на його науково-організаційній та редакторській праці. Вже з поданої на початку біографії Василенка знаємо, що він був членом Істор. Товариства Нестора-Літописця. Укр. Наук. Т-ва в Києві. Т-ва ім. Шевченка у Львові, а пізніш діяльним членом Української Академії Наук. На організаційно-редакційній діяльности Василенка — академіка, мусимо зупинитися докладніш.

Уже після упадку Директорії, під більшовиками Василенко був обраний президентом УАН, але на домагання більшовицької влади був усунений із цієї посади й залишився просто ординарним академіком Соціяльно-Економічного Відділу.[84] На катедру західньо-руського та українського права УАН Василенка обрано в липні 1920 р., а в середині грудня 1922 р. він став і головою цілого Соціяльно-Економічного Відділу. Після смерти О. І. Левицького, спільне засідання УАН обрало Василенка на голову Т-ва правників.[85] Виконував Василенко й деякі інші доручення спільного засідання Академії: як напр. з'ясовував справу про утворення наукового заповідника в Києво-Печерській Лаврі. На прохання комісар'яту закордонних справ Василенко брав участь, як науковий експерт, у нарадах у Москві в справі вимоги Литви передати їй Литовську Метрику, що переховується в московському „Древлехранилищі". Василенко ж був головою Т-ва Нестора-Літописця при УАН і т. ін. Як голова Соціяльно-Економічного Відділу УАН, Василенко зредагував 6 томів Записок цього відділу, в яких умістив у деякі свої праці. Але головна його праця була не тут, а в Комісії для вивчування історії західньо-руського та українського права.

Ця Комісія заснована ще 27. І. 1919 р. з пропозиції акад. Ф. В. Тарановського, що на початку був і її головою. За Тарановського для цієї комісії намічалися головно археографічні завдання. Та вона не вспіла їх виконати, бо вже в 1919—20 рр. склад комісії за малим не розпався. Але діяльність комісії припинилась на дуже короткий час. Акад. Василенко, коли його в липні 1920 р. обрано на катедру західньо-руського та українського права, при якій була ця комісія, її відновив і заново зорганізував працю. Вже 8. І. 1921 р. почалися регулярні засідання комісії, яких під головуванням Василенка за неповних 10 років відбулося більш 200. Голова комісії, акад. Василенко, поповнив і поширив склад комісії й фактично керував її справами (після смерти керуючого І. М. Каманіна, † 11. І. 1921). За Василенка Комісія, не кидаючи археографічних завдань, звернула більшу увагу на наукову розробку питань, над якими працювали окремі члени, зде-

[84] Проф. Д. Дорошенко: Історія України 1917—1923, т. II, ст. 64.

[85] Акад. М. Птуха: П'ять років існування Соціяльно-Економічного Відділу УАН (1919—1923). „Записки С. Е. Відділу", т. І.

більшого з доручення голови. Василенко приєднав до роботи в комісії таких учених, як П. Смирнов, Ір. Черкаський, Л. Окиншевич, І. Баліньський, С. Борисенок, М. Максимейко, М. Слабченко, В. Барвінський, В. Романовський, О. Малиновський і інш.

Комісія відбувала що року біля 30-ти наукових засідань, на яких її члени читали й обговорювали свої наукові праці й реферати. Комісія провадила також видання матеріялів до історії українського права, організовувала наукові відрядження своїх членів для праці в архівах України й Росії, намічала деякі колективні завдання, як напр., складення курсів історії українського права й т. ін.

(Кінець буде).

ВЕЛЬМОЖНА ПАНІ КОЧУБЕЇХА.

Історична родинна драма на чотири дії.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

(Докінчення).

Мотря *(входить).* Ви, мамо, тут?
І няня тут? Добривечір... *(Підходить до матері й цілує руку; тоді до няньки).*

Нянька *(обіймає й цілує її).* Жива,
Здорова, сóрденько?

Мотря. Здорова, няню...

Кочубеїха. А діти як там?

Мотря. Слава Богу, всі
Здорові.

Кочубеїха. Звідкіля дізналась ти,
Що можна вже до нас?

Мотря. Оксана
Забігла й сповістила. Я лишила
Дітей на братову, сама ж боржій
Сюди...

Кочубеїха *(нетерпляче):* Окажи, що́ діється у місті?

Мотря *(здивовано):*
У місті?... Що ж... Нічого, — все гаразд:
Відко́ли виїхав... ясновельможний...
Життя немов завмерло в місті...

Кочубеїха *(жаденно ловить кожне слово).* Він
Сам виїхав... чи... вивезли його
З наказу із Москви?

Мотря *(не розуміючи):* З нака́зу?.. Як?..
Не чула щось нічо́го про нака́з.

Кочубеїха. Тут вартовий, що нас стеріг, казав
Про це... До Білої немов би Церкви
Його на кару повезли...

Мотря *(ще більш здивована):* На кару?..
І чутки не було такої.
Кочубеїха *(сердито):* Вам
Хоч би й з гармат під вікнами палили,
То, мабуть, не почули б ви...
Нянька. Коли
І чути нічого було, то певне,
Що чути не могли.
Кочубеїха. Про батька теж
Не чула ти нічого?
Мотря. Звідкіля б
Могла почуть?
Кочубеїха. А той... твій наречений?..
Він при гетьмані як здасця щось там робить...
Мотря. У Білій Церкві він з ясновельможним.
Кажуть ж, у місті мало хто й лишився,
Хіба що москалі, що стережуть
Гетьманського палацу.
Кочубеїха. То навіщо ж
Тоді в нас варту знято і з чийого
Наказу?
Мотря. Я не знаю.
Нянька. Та чого ти
До Мотрі причепилась? Чи вона
З гетьманом раду мала, що накази
Його повинна знати?
Кочубеїха. Не його —
Царські! З наказів тих йому самому
Вже голову відтято досі...
Мотря *(вжахнувшись):* Боже!..
Хто вам казав?
Кочубеїха *(злорадо):* А що хіба?.. Ще досі
Старого бахура ти не забула?..
Ще досі...
Мотря *(спалахнувши):* Мамо! не за тим прийшла я,
Щоб ви мені вичитували знов
Про те, що вже минуло.
Кочубеїха *(дратуючись):* Знаю добре,
Як це минуло! Пальцем поманив би —
І знов би подалася, як тоді.
Мотря *(стримано, але вкладаючи в слова всю свою до матері зневагу й ненависть):*
Спокою, мамо: ви ж самі сказали,
Що вже покараю його, і отже —
Ніколи не поманить пальцем він
Ні вас, ані мене. Але... чи певні

Ви, неначе, що катівська́ сокира
Гетьма́на, а не іншого когось,
Безмилосердно покарала?..

Н я н ь к а *(з жахом):* Мотре!..

К о ч у б е ї х а *(у гніві, із стиснутими кулаками, ступає два кроки наперед).*
Кого ж? кого?.. Кажи вже, клята відьмо!..

М о т р я. Ви знаєте, кого... Того, кого
З нена́висти до мене й до гетьма́на
Сами ввесь час ви пха́ли під сокиру
І гралися старою головою,
Немов опукою...

Н я н ь к а *(звівши руки до образів):* О, Боже мій,
Спаси й помилуй!..

К о ч у б е ї х а *(відступає, вражена).* Ти щось знаєш?!

М о т р я. О, ні, мамусю рідна, ще не знаю
Нічо́го, серцем чую лиш ве́лике
Нещастя, а коли воно впаде́
На Кочубеїв, то ніхто ж, як ви,
В тім винні бу́дете, ласка́ва пене.

К о ч у б е ї х а *(показує рукою на двері).*
Іди з очей моїх! Ти не дочка́
Мені!

М о т р я. Я знаю це давно вже...

К о ч у б е ї х а *(тупнувши ногою):* Геть!

М о т р я. Іду, прощайте...

Н я н ь к а. Постривай!.. Та ти ж
Казала, Любко, тут мені, що всіх
Прощаєш, а сама...

К о ч у б е ї х а. Казала, так,
Але такій... немає опроще́ння
Від мене, — знай!..

Н я н ь к а. Які́й?..

М о т р я. Прощайте, няню.

Н я н ь к а. Прощай, голубко. *(Провожає її).*
О, козак якийсь...
Чого йому?

Г о л о с к о з а к а. Вельможна пані вдома?

Н я н ь к а. Ось тут вельможна пані.

К о з а к *(на порозі).* Привезли́,
Вельможна пані, ваше ми майно
З комор гетьма́нських...

К о ч у б е ї х а. Що?.. Яке майно?

К о з а к. Не знаю я... Так кажуть, що в Дика́ньці
У вас колись забрали, а тепер
Наказано вернути.

Кочубеїха *(з радістю перемоги)*: Чула, няню?.. *(До козака)*:
Хто наказав?
Козак. Старший.
Кочубеїха. Це знаю я,
Але йому хто наказав?
Козак. Не знаю,
Вельможна пані.
Кочубеїха *(махнувши рукою)*: Ну, гаразд, іди!
Не знаєш ти, то знаю я. Ти, няню,
Іди із Мотрею — догляньте там:
Нехай позносять все у той покій
Найбільший... Мотря вже пішла?
Нянька. Ще тут.
Кочубеїха. То йдіть туди!.. Я зараз теж прийду́...
(Лишається сама. Стоїть серед покою в задумі, намагаючись збагнути собою те, що сталося. Хід думок вочевидь приводить до радісного висновку, але ще тінь сумніву не кидає ясне задоволеного виразу обличчя. Злагіднілі вже очі її повертаються до божника).
Чи дякувати, Господи, Тобі,
Чи крижем знов припасти до землі
В благаннях зглянутись на наші кривди
Й помстити їх десни́цею твоєю?..
Ні, ні... Знаме́но Ти даєш, всещедрий,
Що воля сталася Твоя... й моя...
(Ступає кілька кроків наперед і опускається перед божником на коліна. Хвилю застигає у вдячній молитві. Новий шум у дальніх покоях не виводить її з молитовного захвату навіть тоді, коли шум наблизився, й на порозі стала огрядна постава полковника Трощинського, а за ним збентежена постать няньки).
Трощинський *(намагається розглянутись у півтемрявім покої; він і знову напідпитку)*.
Та де ж ти тут?... Сховалася чи що?..
Ага, ти молишся, стара... Молись,
Молись: це не зашкодить ні тобі,
Ні генеральному суді...
Кочубеїха *(почувши останні слова, вриває молитву й рвійно підводиться)*. Де він?..
Трощинський *(немов би не почув пита́ння)*:
Здоров, вельможна пані! Привезли́
Тобі з гетьма́нського нака́зу в двір
Майно твоє...
Кочубеїха *(глибоко вражена)*:

Гетьма́нського?!.. Хто ж він,
Гетьман той?

Трощинський *(вибухає гомеричним реготом, узявшись руками в боки).*

Що ж це ти? Забула вже
Під вартою, на самоті отут,
Про кума навіть?

Кочубеїха *(ще болячись догадатись):*

Про якого кума?

Трощинський. Ясновельможного...

Кочубеїха *(вражена):* Як?! Він живий?..

Трощинський *(знову вибухає сміхом).*

Живий, здоровий: б'є тобі чолом,
Як кажуть москалі, твоїм ма́йном,
Також в добровичли́вості свої́й
До тебе й далі ще перебуває...

Кочубеїха *(вражена опанувавши себе):*

Полковнику шановний! ти залив
Горілкою свій глузд, і твій язик
Несотворе́ні речі править... Де,
Скажи, мій муж?

Трощинський. О, ви́соко пі́дніся,
Вельможна пані, твій старий суддя
З царської ла́ски. — не дістать ніко́му...

Кочубеїха. Облиш, кажу́! чи лицареві личить
Вдавать поро́ду з себе?... Де мій муж? —
Тебе питаю.

Трощинський *(починає дратуватись).*

Бачу й я тепер,
Що по́рови свої, вельможна пані,
Ти й від замком не кинула уперто,
І якби грім з ясно́го неба повалив
На сиву голову твою й цю стелю,
То й це твоєї лихости не вбило б.

Кочубеїха. Про лихості чи доброті мої
Судити бу́де Бог, але не п'яні
Мазепині безличні посіпаки...

Трощинський *(повертається погрозливо).*

Ти так?.. То почекай же!..

Кочубеїха *(гнівно):* Де мій муж? —
Тебе питаю.

Трощинський. Муж?.. Боявсь вернутись
До любої, ласкавої дружини
Й подавсь до київських печер на прощу
Твої й свої гріхи там відмолювать.
То ж раджу я й тобі, стара, молитись,

Хоч я боюсь, що й перед божником
Язик твій проклятий не молитві,
А лайку та прокльони промовляє.
Прощай! Бодай не бачитись ніколи!..
(Зникає).

Кочубеїха *(стоїть і вся трясеться від обурення й злости).*
Що він... п'яниця цей... тут набалакав?..

Нянька *(переступає порога).*
Ти заспокойся, серце. Любко... Він
Дурниць по-п'яному наговорив...

Кочубеїха. „Подався до київських печер на прощу"...

Нянька. А може й так: це ж світові річ, чом же
Й йому з полковником Іваном в Лавру
Не завітать, якщо десь поблизу був?..

Кочубеїха *(тулить пучки обох рук до висків).*
Нічого я не розумію, няню...
І той... гетьман... живий..

Нянька. Чому б йому
Й не бути живому?

Кочубеїха. Як чому?.. Тоді як
Умерти мусів би Василь... А то...
Чомусь, забувши й про родину, він
На прощу швидче їхать забажав,
А той... Мазепа... нам повів маєтки
Вернути... В мене обертом від цього
Усього голова пішла... Нічого
Не можу зміркувати...

Нянька *(співчутливо):* Прилягла б
Ти, Любко... Цілий день все на ногах
З бентежними думками в голові...

Кочубеїха *(не слухає її, захоплена одним).*
А як собі гадаєш, няню, ти —
Вони не помирились?

Нянька *(здивовано):* Хто та хто?

Кочубеїха. Василь мій та Мазепа...

Нянька. І слава Богу,
Коли так сталося....

Кочубеїха. То він тоді.
Замість Москви, подався до Мазепи?..

Нянька. Було б найкраще це. Ти розумієш.
Чого він варт — той ваш зрадливий чин?

Кочубеїха. Зрадливий?

Нянька. Так!.. Мазепу повалити —
Це повалити Україну, — чула?..
Із чим поїхав він в Москву? З доносом?
Про що донос?... Про те, що наш гетьман

Замислив визволити Україну
З московського ярма. Хіба не зрада
Це перед бáтьківщиною, а ви —
Хіба не зрадники — Василь, той Іскра,
Святайло й ти?.. На всіх нащадків ваших
Проклін наро́дній впав би... То ж радій,
Коли не сталося цього́...

Кочубеїха *(відмахується рукою)*. Пусте!
Нема мені до цього діла... Люта
На нього я за те, що діла він
Не доконав... Я бачу вже, що так...

Нянька. Та може ж був і в тій Москві, а цар
Звелів обом їм помиритись.

Кочубеїха *(заперечливо хитає головою)*. Ні,
Цього́ не може бути, бо коли
Він все, що́ треба, розповів цареві —
Мазепа вже давно не животів би...
Стривай... А може... Й ду́мати боюся..
А може він нічо́го й не сказав
Цареві?.. З тюхтієм таким могло
Все статися... *(Знову запалюється гнівом)*.
А може він і справді
Не був і зовсім у Москві?..

Нянька. А де ж він
Весь час перебував, не давши й звістки?
Чотири ж місяці!... Кажу́ ж тобі,
Що, ма́буть, у Москві він був, але́
Там цар звелів йому назад вернутись
І помиритися з гетьма́ном.

Кочубеїха *(затявшись)*: Так?..
Ні, ні, не може бути! бож тоді
Цареві він не розповів нічо́го...
А може й опроще́ння ще благав
За те, що Осипову під Святайлу
Від нас довіз тоді в Ахтирці. Так
Лишити я не можу це: нехай
Він мириться собі, з ким хоче, я ж
Сама піду до царя й це діло
Йому докладно розповім! Тоді
Побачимо...

Нянька. Ти з глузду спала, Любко!
Чого палієш ти? Молися Богу
І дякуй милосердному, що Він
Царя й твого старого напутив
Прийти до згоди...

Кочубеїха. Ні, життя мені

Нема й не буде, поки жив Мазепа...
„Прийти до згоди...“ Як? те са́ме знов?
Мазепа буде панувать над нами?
Ще може і дочку́ йому вернути
В наложниці?.. До то́го ж ще терпіти.
Як він сміятиметься всюди з нас,
Що ді́ла ми не вміли докона́ти, —
Ні, кра́ще вмерти!.. Чи для цього я,
Немов мережку ту плела роками,
Вмовляючи у Василя свого́
Свою жадобу помсти, й серце й душу
Його слабу, плоху та полохливу
Запалюючи гордощами й гнівом
На ворога запеклого свого́?..
О, ні! я скутків інших сподівалась
І їх здобуду, хоч там що! Кінець
Не цей, а інший мусить буть...

Н я н ь к а. Який же?

К о ч у б е ї х а. Не раз тобі я вже казала: смерть!..
На меншому не помирюся.

Н я н ь к а *(понуро)*: Ти
Так часто згадуєш її, ту смерть,
Що, можна ду́мати, вона десь тут
Із нами в хаті пробуває...

К о ч у б е ї х а *(похмуро)*: Хай!..

Н я н ь к а. Або, гляди, накличеш ти її.

К о ч у б е ї х а. До чого ти оце, стара?..

Д і в ч и н а *(входить)*. Прийшли.
Вельможна пані, пан полковник... той...
Старий... забула, як... Ага. Апостол...
Хотять побачитися з вами...

К о ч у б е ї х а *(тривожно)*: Хто?!..
Апостол?.. Чуєш, няню?

Н я н ь к а *(й далі понуро)*: Чую ж, чую...
Кажи просити до господи: може
Хоч він розкаже нам усеньку правду.

К о ч у б е ї х а *(дівчині)*:
Проси полковника сюди.

Д і в ч и н а *(виходячи)*: Гаразд.

Н я н ь к а *(ніби сама про себе)*:
Страшна́ десь мусить бути правда та.
Бо серце ниє так... І не дарма́
Ти все про смерть...

К о ч у б е ї х а *(сердито)*: Не крякай знов, стара!
Коли Василь з Мазепою вже в згоді —
Страшне́ це справді, та забула ти,

Що я жива ще й згоду розіб'ю...
До згоди іншої колись прийду
І помирюсь... з Мазепою смертю!..

Апостол ***(входить, похмурий, ховаючи збентеження; за ним Мотря; вся перейнята передчуттям страшної звістки, вона стає позад нього коло дверей і пожадливо слухає).***

Добривечір тобі, шановна свахо...
Добривечір, старенька няню!..

Кочубеїха ***(похмуро):*** Як?..
Шановна?.. Де вже там, коли і друзі
І ближні одда́лече ме́не ста́ша...
Яким проте, шановний свате, вітром
Завіяло тебе до нас, убогих,
Ув'язнених сиріт?.. Скажи ж, чого
Мовчиш?..

Апостол. З гетьма́нського наказу я
Прибув до тебе, свахо, з Борщагівки...
Під Києвом село таке...

Кочубеїха ***(перезирається з нянькою, нічого не розуміючи):*** Чого
Прибув?

Апостол. Прибув я сповістити вас,
Що всі маєтки вам ясновельможний
Вертає знов назад. За все ж, що ви
Вчинили проти нього у царя,
На вас він гніву більш не покладає.

Кочубеїха ***(спалахнувши):***
Таке ти чула, няню?.. Він мені
Моє вернув і навіть гніву більш
Не покладає... ***(До Апостола саркастично):***
Дякую сердечно
За ласку й милость, — так перекажи
Ясновельможному своему, свате, —
Ми чули вже про це від посіпаки
Троцінського. А ти скажи нам ось що:
Чого Василь з полковником Іваном
Так раптом подались на прощу в Київ?

Апостол ***(хитнувшись, страшенно вражений):***
Вам хто казав?

Кочубеїха. Таж той таки Троцинський.

Апостол ***(глибоко обурений):***
Блюзнір він, блазень!..

Кочубеїха ***(тривожно):*** Як?.. А де ж
Вони?.. Чом не вертаються додому.
Коли вже помирилися з гетьма́ном?..

Апостол *(по паузі, з великим зусиллям)*:
Вони... не вернуться... нікóли вже...
(Скорбно схиляє голову).

Кочубеїха *(немов би хто штовхнув її, робить крок наперед; жах здавив їй горло, й вона ледве вимовляє)*:
Чомý.. чомý?..

Апостол *(в розпуці)*: О, Господи!... З царського
Наказу... скáрано... на горлю їх...
У Борщагівці... а тілá їх чесні...
Поховано... у Києві... у Лаврі...

Кочубеїха *(хитнувшись назад, хапається за серце: так стоїть одну коротку мить із заплющеними очима, відкинутою назад головою й глибоко скорбним та болючим виразом обличчя; далі — відступає назад, але, похитнувшись, хапається рукою за край столу: няньки й гість кидаються й підтримують її; вона, мов безумна, шепоче)*:
То це... то це... страшна... страшна... та проща?..

Мотря *(від страшної звістки каменіє з жаху, вхопившись руками за груди; почувши несамовитий шепіт матері, скрикує не своїм голосом, стає на порозі й, показуючи пучкою на матір, несамовито вигукує)*:
Це ваше... ваше це пекельне ді..ді..

(Хапається обома руками серця, важко дихаючи, й падає непритомна на порозі).

Нянька *(кидає Кочубеїху й бігцем тюпає до Мотрі).*

Кочубеїха *(почувши несамовитий крик Мотрин, відсторонює руку Апостола, що її піддержує, й відразу опановує себе, але лице її рухається в корчах скаженого гніву).*
Цить, прóклята!.. Не я, а твій... отой...
Убив їх... Та жива... жива іще
Кочубеїха — й він свого діжде́ться...
Ти чуєш?.. Він... свого... діжде́ться...

(Падає в крісло й, схилившись лицем на руки, здригається в глухім риданні).

2. IV. 1936.

Горні Черкошиці. Спиридон Черкасенко.

Читачу! Не доводь свого єдиного науково громадського журналу «Наша Культура» до вмешення або й вакриття, й варав таки заплати свій борг!

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

Д-р М. Гнатишак: 1) Нова українська лірика в Галичині на тлі західньо-европейської модерної поезії, Львів, 1934. Бібліотека „Дзвонів", ч. 8, мала 8', ст. 31. — 2) Д-р М. Гнатишак: Цар Соловей. З історії українського слов'янофільства й символіки, Львів, 1935, Надбитка з „Дзвонів", ст 9, 8°. — 3) Д-р Микола Гнатишак: Шевченко та релігія, Львів. 1936, ст. 20, 8°. Надбитка з „Дзвонів". — Ім'я Д-ра Миколи Гнатишака знане вже серед гурта наших літературних критиків. На сторінках „Нашої Культури" й „Рідної Мови" друкувалися вже теж його праці з історії української літератури. Оце хочу подати оцінку трьох інших його розвідок.

Сам заголовок першої розвідки подає інтенції автора розмотати нетри модерних духових джунглів, якою є поезія. У вузьких рамках статті розглянув д-р М. Гнатишак у загальних зарисах найновіші течії західньо-европейської літератури, які розпочали модерністичні змагання в останні літа перед світовою війною, формулувалися в часи великої заверюхи народів, а кристалізувалися в духовому горнилі народів у нових державних границях. Українська поезія не лишилася позаду інших народів. Йде тут одначе про слабий розвиток галицької поезії останніх десятків літ XX століття ізза пошукувань за суспільно-національними мотивами, а браку глибини душі. Якщо б молоді наші поети мали хоч тільки поетичної інтенсивности, що старші живі ще поети, то цілу галицьку поезію обняли б великі ідеали вічного Добра, Краси й Правди, велнкі обов'язки як людей християн і українців. Новим поетам треба живої, душевним теплом овіяної індивідуальности. Такі погляди й переконання висловив М. Гнатишак перед двома роками. Тепер треба їх змінити в напрямі до кращого, бо саме деякі наймолодші поети починають ступати на вище вказаний шлях поезії. Друга стаття про Царя Соловея — це вдатна спроба вияснити символічне значення відомої поеми Руданського, оснутої на любленій романтиками ідеї слов'янофільства, модного в цілій Европі. Тему ідилічної поеми-казки ввів автор розвідки на тло слов'янських літератур на те, щоб влучно висвітлити й ствердити заторкнені критиками вдогади про символічне значення всіх постатей „Царя Соловея" та його слов'янофільську ідеологію. М. Гнатишак констатує дві ідеї в поемі: слов'янофільську й національно-українську, на яких сформулювання вплинули безпосередньо довго живучі ідеї Кирило-Методіївського Брацтва вже навіть після його розгрому, й Шевченкові твори. Праця п. н. „Шевченко та релігія" дає основне вияснення питання, що ввесь час давало й дає вченим критикам притоку інтерпретувати вільнодумно й відповідно до свого світогляду релігійні переконання поета, висказані в його творах. М. Гнатишак влучно й щасливо вибрав з посеред низки критичних оцінок згаданого питання праці двох по ідеології протилежних учених — Драгоманова й Ст. Смаль-Стоцького, дав вияснення поставленої в заголовку проблеми й ствердив глибоку християнську релігійність поета, що розбудував нашу національну свідомість та ідеологію на тривких підвалинах християнської віри й етики. Остання праця — це цінний вклад у нашу критичну літературу. Проф. Д-р Василь Лев.

Проф. І. Огієнко: Дві найстарші молдавські кирилівські грамоті 1388 року. — Відбитка з журналу „Slavia" XIII, зшиток 4, стр. 665 – 689.

Автор статті зазначує спочатку важливість дослідів і пізнання т. зв. молдавських грамот під мовним оглядом, бо їх писано давньою українською мовою, далі вичисляє найстарші молдавські грамоти з р.р. 1174-1374, одначе тому, що їх первотвори не збереглися, уважає за найстаршу молд. грамоту луцький лист короля Володислава Ягайла до свойого зятя молдавського воєводи Петра з 27-го січня 1388 р., бо цього листа писав писар молдавського воєводи, а король приклав до нього тільки свою печатку. Після цього короткого вступу йде докладний дипломатично-палеографічний опис цієї грамоти, і тут показує проф. Огієнко неточне й недбайливе дотеперішнє видавання цієї грамоти й інших, бо видавали їх не кирилицею, а гражданкою, розкривали титли, додавали або пропускали чи плутали

ѣ, ъ, о — ѣ, и — й, вкінці зовсім але відчитували поодинокі слова, а чого виходили дивогляди (пор. стор. 676). Часом видавали їх нефахівці, й кількість усяких помилок і недоглядів ще більшала, тому теж такі видання зовсім непридатні для досліду мовознавців, н. пр. ті, що видали: о. І. Григорович (у 1846 р.) і Я. Головацький (1867). Перше наукове видання молд. грамоти з 27. І. 1388 В. Розова має ту недостачу, що дослідник не мав оригіналу, тільки користувався фотографічними знімками, чому повстали деякі недокладності.

Так само обмірковує автор другу по черзі найстаршу молдавську грамоту, а саме лист молдавського воєводи Петра до короля Володислава Ягайла з 10. лютого 1388 р. в цій самій грошовій справі (воєвода Петро був позичив королеві Ягайлові 4000 рублів). Цю грамоту автор статті теж докладно описує й називає її видавців, а саме згаданих уже о. І. Григоровича й Я. Головацького, а далі В. А. Уляницького. Останній видавець, хоч списував її з оригіналу, але теж повівся з нею самовільно й поробив багато помилок.

У IV. розділі дає автор опис мови обидвох молд. грамот, підкреслюючи найзамітніші риси, як *о* зам. *ѣ* (пояснює це явищем т. зв. хомонії: коли глухі *ѣ, ъ* зникли в живій мові, у церковних співах замість них співали, а в нотних книгах писали голосні *о, е*), панування повноголосних форм, плутання *ѣ* з *и*, заміна *в* на *ў*, випад *т* у групі *стн*, укінці наводить слова молд. грамот, узяті з живої української мови. Автор подає досить багато українських ознак, і в висновку своєї праці слушно зазначує великий вплив української церкви, мови й взагалі культури на цілу культуру Молдавії в часах XIV—XVII віків. Наприкінці вміщує автор повний словничок мови обох грамот.

Стаття написана легко й цікаво, як і інші статті автора, виклад ясний. Аналіз тексту точний, хоч у подробиці автор не входить, а поодинокі пояснення й завваги, чи здогади влучні, хоч може перебільшено в мовнім розгляді вплив польської мови. Для кращої орієнтації чужих читачів і для порівняння з сучасною українською мовою добре було б додати переклад обидвох грамот на українську мову. При деяких словах можна теж додати пояснення культурно-історичного характеру (н. пр. фряжське срібло), хоч автор такого завдання собі не поставив. Проф. *Д-р Євген Грицак.*

Україніка з німецьких журналів. D. Čyževśkyj: „Literarische Lesefrüchte", ч. IV, в „Zeitschrift für slavische Philologie", Ляйпціг 1936. т. 13, подвійний зш. ¹/₂. Їх перші три частини див. тут же т. 8 (1931), I; 10 (1933), II та 11 (1934), III. Ці „Literarische Lesefrüchte" або плоди з прочитання літератури творять коротенькі зіставлення в формі невеличких заміток чи статтей на різні теми з українського чи російського духового життя, досі гаразд нез'ясовані або неосвітлені. Таких заміток і статтей подав Д. Чижевський досі 41, які й відмічую тут, лише ті, що відносяться до україніки. Вони такі: ч. I, 1) Ueber die Beziehungen Fichtes und seiner Schule zur Universität Charkow"; II, 6) „War Herbinius an den Dnepr-Stromschwellen?" і 14) „Zu Skovoroda-Studien I; III. 16) „Zur Sprache Skovorodas", 17) „Ein Zitat aus Prokopovyč bei Skovoroda", 18) „Zur Emblematik im ukrainischen Drama des XVII Jahrhunderts", 10) Heraldische Symbolik in einem ukrasnischen Drama" („Образъ страстей мира сего") і 20) „Zu den Schriften Hess de Calves"; IV, 27) „Emblematische Literatur in den ukrainischen Bibliotheken", 28) Zur ukrainischen Heraldischen Dichtung", 29) „Pia Desideria". 35) „Zu den Einflüssen Skovorodas" та 41) „Zu den slavischen Schriften über die vier letzten Dingĕ" (з ориг. твору бельгійського єзуїта Stanyhurst-a „Veteris hominis per expensa quatuor Novissima metamorphosis", Antwerpen 1661). Все подане цінне й цікаве.

L. Bilećkyj: „Die ukrainische Literaturwissenschaft in den letzten 15. Jahren. 2-er Teil", тамже, т. 13. ¹/₂. Першу частину цього перегляду див. тут же том 11 (1934). Обидві частині охоплюють такі розділи: I, 1) „Organisation der Forschung", 2) „Biblographie", 3) Ausgaben. Bibiiographien"; II, 4) Hand- und Lehrbücher zur Geschichte und Theorie der ukrainischen Literatur", 5) „Literatur über J. Kotljarevśkyj und seine Schule" та 6) „Die Charkover literarische Schule".

V. Zeńkovśkij: „Die ästhetische Utopie Gogol's", там же. т 13, ¹/₂. В цій своїй невеличкій праці пише В. Зіньківський, що Ми-

кола Гоголь посідав своєрідну естетичну утопію, яку він за свого життя досить ясно не зформулував та яка одначе мала величезний вплив на багато його поглядів. Про це, як і про саму утопію, каже В. Зеньківський у значенні гіпотези, яку він далі обгрунтовує та що й творить наведену його працю. На погляд автора, світогляд і духову працю М. Гоголя позначувала проблематика ідеї релігійної культури. В осередкові його духового зацікавлення переховувалася все ж таки проблематика естетична, що в свою чергу була також позначуючим чинником для його релігійних поглядів і діянь. Проте М. Гоголь не зміг віднайти „релігійної сили в мистецтві та її релігійного змислу", що виказує його внутрішня трагедія по спаленні другого тому „Мертвыхъ душъ". Сенс його трегедії переховується в ньому самому, „в його основному переєвідченні, що мистецтво мусіло б життя переобразовувати". І це утопія, якій М. Гоголь пожертвував свій талáнт і життя, та якої він і не розв'язав, „бо це завдання було фальшиве й облудне". Між його релігійними поглядами й мистецькими стремліннями панував конфлікт. Подібні гадки висловив В. Зіньківський також у своїй іншій праці: „Gogol als Denker" (тамже, 1932, т. 9), які в багатьох випадках викликають сумнів, коли при їх читанні не випускати з ока „дві душі" М. Гоголя — національну й чужу, або здорову українську та понівечену, подразнену й безвільну якусь „абстрактнорусскую", яку він під впливом свого фальшивого й облудного відчування майже в такій мірі набув, як ним вигаданий Андрій польку. Я того погляду, що внутрішня трагедія Гоголя-Андрія криється не в його естетичній утопії, але в тому безвіллі, яке його перед спаленням другого тому „Мертвыхъ Душъ" було до решти опанувало. Бо доки в душі М. Гоголя жевріла іскра Остапа, він такого нерозважного вчинку не робив. Певна річ, ця так звана естетична утопія є вигадка В. Зінківського. Недавно написав він іще таку свою працю: „Der Geist der Utopie im russischen Denken". Дивись „Orient und Occident", Ляйпцір 1934. зш. 16. *Д-р Домет Олянчин.*

Хроніка наукового й культурно-освітнього українського життя.

† **Проф. Ф. Щербин**а. 28-го жовтня ц. р. помер на 87 р. життя в Празі звичайний проф. статистики Вільного Українського Університету в Празі. Покійний Федір Щербина був глибокий знавець статистики, за що рос. Акад. Наук свого часу обрала його своїм членом-кореспондентом. З походження Ф. Щербина — кубанський козак.

† **о. Т. Бордуляк**. 16-го жовтня ц. р. помер о. парох Ходачкова Великого, Тимофей Бордуляк, добре відомий і в українській літературі своїм збірником оповідань про селянську недолю „Ближні" 1899 р.

Новознайдені козацькі пункти на Варшавський Сейм 1659 р. В біскупському архіві в Фрауенбурзі Д-р Домет Олянчин на початку вересня ц. в. знайшов першу редакцію козацьких пунктів на Варшавський сейм 1659 р (у відпису), досі невідому в українській історіографії. Як пам'ятка політичної думки творців „Великого Князівства Руського" (українського), ті пункти дуже важливі.

Новий роман С. Черкасенка. С. Черкасенко працює тепер над новим великим романом: „На полі Килиїмському". Зміст твору — з часів Самійла Кішки, козака Голоти й гетьмана Богданка Ружинського. За кілька місяців роман буде закінчений.

„Вельможна пані Кочубеїха", історична родинна драма С. Черкасенка, десь у грудні ц. р. піде у Львові прем'єрою в трупі п. Стадника. Драма була видрукувана в „Нашій Культурі" й вийшла окремою відбиткою в виданні „Бібліотеки Нашої Культури".

Проф. Кирило Студинський останніми часами закінчив такі свої праці: 1. Побут Ант. Гладкого з Одеси між галичанами 1870 року. 2. Остап Ніжанківський у моїх споминах (1885—1889). 3. Кирило Устиянович в Україні (1867 і 1872 р.). 4. Аркадій Йонин із Харкова між галичанами 1870—1874 р. 5. Білозерський (далі).

Д-р Н. Королева працює тепер над закінченням нової великої повісти, — це „лицарська" повість і фабулюс, й ідеєю, — з життя

еспанської шляхти XV-го віку. Крім тла з політичної історії (основа — Хуанна Безумна), зачеплено альбігойський рух та пов'язано з життям Турції за часів приблизно Роксолани. — Крім цього, Н. Королева закінчує цикл Євангельських оповідань і приступає до низки оповідань із Дій Апостольських.

„О. О. Русов, український учений і громадянин". Під таким заголовком видає „Наукове Товариство ім. Шевченка" в Львові збірника, присвяченого О. О. Русову. Зміст збірника: Біографія О. О. Русова. Спомини дітей — Ю. Русова, Л. Ліндфорс, Л. Шрамченко й В. Садовський: Оцінка „Трудов" О. О. Русова. Д. Дорошенко: О. Русов як громадянин. В. Антонович: О. Русов як етнограф і музикант. Добриловський: О. Русов як професор Київського Комерційного Інституту. Уланов: О. Русов як об'єдник національних меншин.

Нова праця Ів. Огієнка. З початком 1937 року в „Рідній Мові" зачнеться друком нова праця Ів. Огієнка: „Складня української мови. Частина друга: Основні й пояснювальні члени речення".

Українська мова в Кенігсбергському університеті. Відомий славіст, орд. проф. д-р Карл Г. Майєр в цьому зимовому семестрі 1936 – 1937 акад. року викладає також українську мову, під назвою: „Ukrainisch (Einführung und Lektüre"). Виклади відбуваються в Балтійсько-Слов'янському семінарі, щосереди й суботи, від 9 до 10 години зранку.

Виклади про Україну. Орд. проф. д-р Ганс Кох, проф. церковної історії, 16. XI. відкрив серію викладів про Україну в „Інституті для студіювання східньої Европи" в Кенігсберзі. Перший виклад мав сам проф. Кох на тему: „Схема української історії в зв'язку з звичайною схемою східньоєвропейської історії". Інші виклади відбуватимуться що вівторка від 8 до 10 год. вечора. На виклади запрошено також інших осіб із німецьких професорів.

Джерела української культури. Проф. К. Г. Майєр 9. XI. мав в Державному Архіві у Кенігсберзі виклад на тему: „Европа й Візантія, як джерела руської культури", суб'єктом якої була Україна з Києвом, як підкреслював лектор. Виклад цей улаштувало „Товариство Історії Східньої й Західньої Прусії".

Шевченкову „Катерину" грецький поет А. Мацука переклав на грецьку мову.

Павло Тичина написав нову поему про боротьбу більшевиків із „петлюрівцями" й поляками.

Історія української культури. Львівський денник „Новий Час" дає тепер місячними додатками „Історію української культури".

Дмитро Коломієць цього року святкує 60-ліття свого життя (*6. XI. 1876 р. на Полтавщині). Дм. Коломієць р. 1918 – 1920 був секретарем Правління Кам'янець-Подільського Державного Університету; тепер він учителює в Торговій школі в Севлюші на Закарпатті. Дивись про нього в кн. 13-й ст. 291 „Нашої Культури".

„Наша Культура", що її видає в Варшаві проф. Ів. Огієнко, за своє майже дворічне існування заслужила якнайбільшої поваги з боку українського громадянства. Місячник цей став дійсно поважним культурним придбанням нашого життя. В „Нашій Культурі" будуються тривалі основи для наукової аналізи багатьох питань нашого життя, подається багато матеріялів для пізніших студій, згадується наше минуле. Одначе, коли тільки доведеться читати листа проф. Огієнка, то все довідаєшся, що матеріяльний стан його видань такий злий, що гірше вже й бути не може. Чому? Чому від кожного українського видавця почуєте ці слова? Невже ж українське громадянство не може забезпечити існування часопису, якого потребує? Невже вічним прокляттям нашого суспільства будуть нарікання на післяплатників, що не платять, на занедбання обов'язку культурно обходитися з найяскравішим виявом культури народу — його пресою? Не хочеться вірити (дарма, що й власний досвід подає багато прикладів!), що ці нарікання на укр. читача будуть вічною плямою на сторінках укр. преси... (Передрук із „Укр. Тижня", Прага, 23. XI. 1936. ч. 40).

ЗМІСТ ДРУГОГО РІЧНИКА „НАШОЇ КУЛЬТУРИ" ЗА 1936-ИЙ РІК.

1. Б. І. Антонич: 1) Мій давній голос, остання строфа з „Трьох перснів" 137. 2) Диво 145. 3) Буря 146. 4) Шлюб 309. 5) Країна Благовіщення 315.

2. Проф. Л. Бачинський: Найкращі хвилини мого життя. Мої спомини про Кам'янецький Університет 765—767.

3. Проф. д-р В. Безушко: 1) Творець нової школи про ролю вчителя й шкільна дійсність 146—150. 2) Новини нашої літератури (І. Вільде, Б. Грінченка, П. Королева) 653—656.

4. Проф. Л. Білецький: 1) „На полі крові" Л. Українки, до історії тексту драматичної поеми 265—272. 2) Молодий Шевченко перед власним судом своїм на кінці життя. Історія повісти „Художник" 373—381, 491—497, 811—817.

5. Проф. д-р І. Великорський: Св'дки нашої культури: Яворівське Молодецьке Братство XVIII-го ст. 310—313.

6. Ю. Вухналь: Життя й д'яльність комсомольця Федька Гуски: 3) Федько Гуска женився 54—55. 4) Великодня історія 313—314.

7. Д-р М. Гнатишак: Українська драматична балада 281—287, 497—504, 822—829.

8. Проф. д-р Я. Гординський: Українська поезія 1890—1900 років 221—225.

9. Проф. д-р Є. Грицак: 1) Горацій в українській літературі 442—448, 610—615. 2) Розмежування пам'яток українських від білоруських (І. Огієнка) 715—716. 3) Видання Української Академії Наук за 1935 рік 782—783. 4) Дві найстарші молдавські кирилівські грамоті (І. Огієнка) 842—843.

10. Ю. Гудзій: З життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Спогади лікарського помічника й скарбника Університету (з трьома знімками) 229—233, 290—295.

11. Митрополит Діонисій: Евхаристичний Культ в Україні (з 25-ма малюнками) 88—115.

12. Інж. П. Донченко: Повір'я, перекази та звичаї бойків с. Шарового Лугу на Мармарощині 301—308.

13. А. Животко: 1) Українське питання в поглядах представників російської суспільної думки XIX-го ст. 28—34, 126—133. 2) Адольф Черни й українці 296—300, 525—531. 3) Український Соціологічний Інститут у Празі 719—720.

14. О. Задунка: Віра, над Дніпром-Славутою 136.

15. І. Зіньківський: 1) Київ сьогодні 401—413. 2) Сучасна Україна 725—730, 785—790.

16. І. Кнета-Ефимович: Саронська лелія, сонет із „Пісні над піснями" 316.

17. о. Ю. Кміт: 1) Параклас або Велика Панахида за в Бозі спочилих (переклав І. Огієнко) 318—319. 2) Похорон світських людей, переклав І. Огієнко 781—782.

18. Проф. д-р А. Княжинський: Психологічна метода досліду письменства 273—280.

19. Проф. Д. Козій: 1) Франкові моралістичні поезії на старій основі 257—265. 2) Класичні образи й сюжети в творчості Лесі Українки 657—660, 743—747. 3) Філософія Г. С. Сковороди (праця Проф. Д. Чижевського) 237—238.

20. Д-р Фр. Коновський: 1) До зносин Н. Куліша з К. О. Білиловським 79—80. 2) Культурний рух на Лемківщині 381—393. 3) Кам'яні домовини 398. 4) Російська мова серед галицьких москвофілів 700—701.

21. М-р І. Корольницький: Сучасне західньо-українське письменство (Є. Ю. Нелюбського) 76—77.

22. о. Проф. д-р І. Костельник: Драма світу. Кінець із циклу „Аркана Дей" 42—44.

23. Проф. д-р П. Кривоносюк: Завдання й студії шкільного психолога 22—27.

24. Інж. М. Кушніренко: Нариси з соціяльно-господарської історії Закарпатта (проф. О. Мицюка) 716—717.

25. К. Ластівка: Північно-буковинські гаївки 505—510.

26. Проф. д-р В. Лев: Нові праці д-ра М. Гнатишака 842.

27. Доц. В. Леонтович: Український Науковий Інститут у Берліні 531—534.

28. Митрополит В. Липківський: Автобіографія 150—152.

29. Проф. Б. Кисілевський: 1) Небо й людина. Етапи історичного розвитку астрономічного знання 170—180, 510—516. 2) [illegible] 36. 3) Два генії 315—316. 4) Homo sapiens 64.

30. Проф. д-р З. Кисьо: Початки музичного мистецтва в Галичині І. Джерела, ІІ. Доба приключення до Австрії 590—600, ІІІ. Перемиський осередок 687—691, 818—822.

31. А. Луцкевич: Відгук творчости Гоголя в білоруському письменстві. На тлі образу взаємин Білорусі з Україною 393—396.

32. Проф. О. Мицюк: Ужгородський „Науковий Збірник" 717—718.

33. М. А.: † Ігор Лоський 557—558.

34. М. Мочульський: 1) Христя Алчевська (1882—1932), силуета 208—212. 2) Хведір Вовк, жмут спогадів 287—290. 3) Гошинський, Словацький і Шевченко як співці Коліївщини 346—358, 535—541, 561—571, 676—680, 738—742, 798—803.

35. Інж. О. Несторенко: Українська архітектура. Короткий історичний нарис. Будівництво галицько-волинське XII—XIII ст. (з 10-ма знімками) 200—208.

36. Проф. д-р С. Наріжний: М. П. Василенко й його наукова діяльність 615—628, 701—710, 768—774, 829—832.

37. Проф. д-р І. Огієнко: 1) Старослов'янська мова в вищій школі, чергові завдання вивчення старослов'янської мови 247—257. 2) Українська вимова богослужебних текстів 430—441. 3) Стара форма присяги на Вінчанні, бережімо свої українські церковні звичаї 721—724. 4) Сучасна українська літературна мова, мова Максима Рильського 583—589, 664—671, 751—761, 803—810. 5) Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця Подільського 1-го травня 1920-го р., уривок споминів (з 1-м знімком) 321—331. 6) Свято рідної мови 272, 275. 7) Сонячний пост Богдан Ігор Антонич, характеристика поетичної творчости 213—220. 8) Моє життя. Автобіографічна-хронологічна канва. VI: Міністер Освіти (1918—1919) 64—69. VII: Перша еміграція, повернення до ректорських обов'язків (1919) 69—72. VIII: Голова Укр. Червоного Хреста 71—72. IX: Міністер Ісповідань (1919) 233—237. X: На тяжкій службі народові 554—557, 628—636. XI: Міністер Ісповідань і Головноуповноважений (1920) 710—712. 9) Рецензії: Слово про Ігорів полк (С. Гординського) 152—153, Вивчення місцевої історії (проф. І. Физичак) 153—154, Слово Христове до Українського Народу (митр. В. Липківського) 154—155, Къ сорокалѣтію пастырства (о. Т. Теодоровича) 155, Москва й інородці 319—320, „Настрої" Ірини Наріжної 396—398. 10) Замітки: Українська поезія в Канаді 238, † Проф. М. Грушевський 238, Забуте 70-ліття життя митрополя В. Липківського 156, † Академік В. Перетц.

38. В. Окунь-Беремянський: Що таке культура 44—47.

39. Д-р Д. Олянчин: 1) Торговельні зносини України з Лейпцігом у XVIII-м ст. 72—74. 2) Твори Гр. Сковороди й московська цензура 691—695. 3) Україніка з німецьких журналів 76—79, 317—318, 559—560, 783—784, 843—844.

40. П. А.: Церковно-господарське будівництво Православної Церкви на Волині (1920—1932) 516—525.

41. О. Пастернак: Що таке культура 398—399.

42. Ол. Пащенко: Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету 332—346, 413—420, 671—676.

43. Д-р Є. Ю. Пеленський: Україна в байках Глібова 762—764.

44. Доц. В. Приходько: Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі 34—42, 115—126.

45. Редакція: 1) Створімо вільний науковий журнал 73—74. 2) До наших Читачів і Прихильників 790.

46. М-р В. Решетуха: Ідея чи форма 18—22.

47. Проф. д-р І. Свєнціцкій: 1) Тома Гарріґ Масарик 133—136. 2) Найдавніший Чин вибору ігумена й Заповіт ченцям Києво-Печерської Лаври 448—452.

48. Проф. Д-р В. Січинський: Григорій Левицький, український гравер XVIII-го ст. 600—610, 695—699.

49. Гетьман П. Скоропадський: Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го р., сторінка спомипів 241—247.

50. о. Кс. Сосенко: Гаїлки про Зельмана 676—680.

51. Проф. д-р К. Студинський: 1) Із редакційної теки Івана Франка, з приводу віршів М. Бучинського 12—17. 308—309. 2) Чехи в споминах Анатоля Вахнянина 188—200. 3) „В один час", російська мова серед москвофілів у Галичині 358—372. 4) В. М. Білозерський. Його життєпис. „Основа" й зв'язки з Галичиною 571—583. 5) Зустріч Ольги Косачевої з М. Бучинським 1872 р., до історії єднання України з Галичиною 731—738, 791—797. 6) Лужичани (Й. Пата) 238—239. 7) Пошанування чеської письменниці Терези з дому Ланґаве Новакової 239—240.

52. С. Черкасенко: 1) Померлі душечки. 4: Европеєць 56—64, 137—145. 2) Вельможна пані Кочубеїха, родинна історична драма на 4 дії 459—479, 541—554, 636—652, 712—714, 775—780, 832—841.

53. Ол. Чернова: 1) Перший Український Університет у м. Батурині 1760-го року, історичний нарис із історії вищої освіти в Україні 161—170. 2) „В мене серце на дві половині", Дм. Фальківський (зо знімком) 453—458. 3) Б. Антоненко-Давидович (зо знімком) 481—491. 4) Драматична творчість у Совітській Україні 661—664, 747—751.

54. Проф. д-р Д. Чижевський: Українські друки XVIII-го ст. в Німеччині (з 5-ма малюнками) 3—12, 181—187.

55. Проф. С. Шелухин: Як будовано українську соборність 47—54.

56. Проф. В. Щербаківський: Українська протоісторія 81—88. 225—228, 420—429.

ВІД РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

Передплата на „Нашу Культуру" на 1937-й рік. Просимо наших Передплатників доданим чеком присилати передплату на 1937-й рік.

Боржників наших сердечно просимо не руйнувати „Нашої Культури" й негайно повплатити їй свої борги. Не доводьте „Нашої Культури" до зменшення!

Виконайте свій обов'язок — приєднайте нам нових передплатників і допоможіть тим „Нашій Культурі" розбудуватися. „Наша Культура" — це єдиний науковий орган громадської ініціятиви. Допоможімо українській науці розвиватися, а нашим ученим даймо змогу нормальніше працювати.

Передплату з-за кордону (Америки, Канади, Европи й ін.) просимо висилати, коли можна, просто порученою поштою. Не пересилайте нам передплати через інші книгарні або інституції.

Потрібуємо кольпортерів на „Рідну Мову" й „Нашу Культуру" на вигідних умовинах. Докладніш — листовно.

Поштовий значок на відповідь. Звертаючись до Редакції чи Адміністрації, конче додайте поштового значка на відповідь. А як того не робите, не ображайтесь, що відповіді не дістаєте.

Замовляйте, скільки прислати вам книжки: „Наука про рідномовні обов'язки".

Відповідальний редактор Інженер Анатоль Огієнко.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26.